

Meer dan een goed idee

Samen burgerparticipatie naar
een hoger plan tillen

Rekenkamercommissie Dordrecht

Meer dan een goed idee

Samen burgerparticipatie naar een hoger plan tillen

Rekenkamercommissie Dordrecht

COLOFON

Samenstelling

Rekenkamercommissie

Jeroen Kerseboom | voorzitter

Karin Meijer | lid

Coen Cransveld | lid

Secretariaat RKC

Postbus 8, 3300 AA Dordrecht

rekenkamercommissie@dordrecht.nl

dordrecht.nl/rekenkamercommissie

Twitter @RKCDordrecht

[www.facebook.com/](http://www.facebook.com/rekenkamercommissiedordrecht)

[rekenkamercommissiedordrecht](http://www.facebook.com/rekenkamercommissiedordrecht)

Femke Lagerveld | Secretaris

Tel: 078 7704984

E-mail: fm.lagerveld@dordrecht.nl

Sylvia Khadjé | Bestuursassistent

Tel: 078 7704998

E-mail: s.khadje@dordrecht.nl

Voorwoord

Burgerparticipatie is overal. Vanwege het feit dat het onderwerp burgerparticipatie zo rijk en veelzijdig is, hebben we in dit onderzoek geprobeerd burgerparticipatie in Dordrecht zo goed mogelijk te beschrijven, zonder daarin uitputtend te kunnen zijn. Vanuit het belang van burgerparticipatie voor het functioneren van de democratie en representatieve democratie is gekozen voor een aanpak gericht op het waar mogelijk verbeteren van burgerparticipatie. Dit onderzoek is participatief uitgevoerd. De vorm van het onderzoek past derhalve bij de inhoud.

Het resultaat is een caleidoscoop aan ervaringen, successen, enkele verzuchtingen en veel ideeën voor verbetering. Uitmondend in een aantal concrete adviezen en aanbevelingen. Burgerparticipatie in Dordrecht kan alleen écht succesvol zijn indien elk der betrokken actoren – bewoners, raadsleden, college van B&W en ambtenaren – hun rol met verve vervullen. Het voorliggend rapport draagt hier naar de mening van de Rekenkamercommissie aan bij.

Jeroen Kerseboom

Voorzitter Rekenkamercommissie

Dit onderzoek is uitgevoerd door

PUBLIEKE VERSNELLERS.

Rense Bos en Guido Enthoven
onder verantwoordelijkheid van de
Rekenkamercommissie

Drukker | Next door Reclamestudio
Opmaak | Sylvia Khadjé
Publicatie april 2017

Inhoudsopgave

Deel I

1.Conclusies en aanbevelingen	5
2.Reactie college	10
3.Nawoord	13

Deel II Onderzoeksbevindingen	14
--------------------------------------	-----------

Inleiding	15
------------------	-----------

1.Burgerparticipatie in Dordrecht	18
2.Inzichten en observaties	30
3.Enkele cases	40
4.Bevindingen	45

BIJLAGEN	47
-----------------	-----------

DEEL I

Conclusies en aanbevelingen en reactie college

1. Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

Burgerparticipatie in Dordrecht is te beschouwen als een lappendeken van projecten en maatregelen. Elke wijk en elk initiatief in Dordrecht heeft eigen kwaliteiten, eigen kenmerken en een eigen geschiedenis.

Burgerparticipatie brengt voor het gemeentebestuur een verschuiving met zich mee van *plannen* naar *samen ontwerpen*. Om goed in te kunnen spelen op de (leef)wereld van de initiatiefnemers blijken het vermogen om maatwerk te leveren, het improvisatievermogen en het vermogen om samen te werken belangrijke eigenschappen van ambtenaren, politici en bestuurders. Op dit moment is de mate van responsiviteit bij de gemeente voor bewonersinitiatieven zeer wisselend, en afhankelijk van de toevallige eigenschappen van de behandelend ambtenaar.

Ook werkt de gemeentelijke organisatie nog te gefragmenteerd, waardoor initiatieven die ambtelijke domeinen overstijgen niet optimaal worden gefaciliteerd.

De afgelopen jaren was er geen duidelijke visie op hoe om te gaan met de diversiteit aan initiatieven en met het bevorderen van maatwerk en improvisatie. Er lijkt weinig geleerd te zijn van eerdere evaluaties zoals de aanbevelingen uit de Transitieagenda 2014.

Het is duidelijk dat Dordrecht ambities heeft met burgerparticipatie. Uit de gemeentelijke begroting is echter niet goed af te leiden wat de financiële ruimte van die ambities zijn. De begroting geeft de raad geen duidelijke handvatten om met het college in gesprek te gaan omdat de verschillende budgetten verspreid staan.

Burgerparticipatie blijft ook in Dordrecht nog te vaak beperkt tot een selecte groep inwoners die de taal van het systeem spreekt. De uitdaging is om op grotere schaal andere groepen te betrekken.

Gemeenteraadsleden vinden hun rol op het gebied van burgerparticipatie

onduidelijk. Soms wordt er gereageerd op een brief van het college van B&W, soms vragen raadsleden om aandacht voor een specifiek initiatief, maar een reflectie op de rol van de gemeenteraad bij burgerparticipatie en op de verhouding tussen de representatieve democratie en de participatieve democratie heeft nog maar beperkt plaatsgevonden.

Aanbevelingen voor het college van B&W:

1. Maak het mogelijk dat er integrale teams rondom initiatieven of buurten met ambtenaren en initiatiefnemers worden gevormd. Doorbreek de beleidskolommen door verschillende ambtenaren van verschillende diensten en initiatiefnemers samen te laten werken. Geef ambtenaren de ruimte om naar buiten te gaan en constructief mee te denken over de realisatie van bewonersinitiatieven. Wijs één accounthouder aan vanuit de gemeente als regisseur met doorzettingsmacht (vergelijk dit met de casemanagers bij de sociale dienst). Doorbreek de eilandjescultuur. Leer slimmer samen te werken. Beleg spannende/uitdagende workshops en bijeenkomsten waar raadsleden, initiatiefnemers en ambtenaren leren om samen te werken. Bespreek rollen en verwachtingen met elkaar. Begin klein en bouw de samenwerking langzaam op. Door elkaar beter te leren kennen en inzicht te krijgen in elkaars waarden kan er makkelijker samengewerkt worden en kunnen onnodige conflicten worden voorkomen. Ga met elkaar in gesprek over de principes en spelregels voor participatie.
2. Kom als gemeente Dordrecht in samenspraak met alle betrokkenen met een visie op het gebied van burgerparticipatie. Laat daarin ruimte zijn voor maatwerk. Maak als gemeente een bewuste keuze voor de rol die je inneemt ten opzichte van een maatschappelijk initiatief. Probeer tot uitdrukking te brengen wat de waarde van burgerparticipatie is. Bedenk hoe je een grotere groep participanten kunt bereiken. Betrek in de visie hoe je initiatiefnemers (en initiatieven) wilt waarderen. Zet bijvoorbeeld de koplopers - initiatiefnemers, ambtenaren en raadsleden die zich inzetten voor een mooier en beter Dordrecht- vaker in het zonnetje. Dat kan via een lintje, maar ook via een meer 'informele' weg, zoals een bosje bloemen, een bedank-ontbijt of een ander moment om hierbij stil te staan.
3. Onderzoek of er ook (onbedoelde) neveneffecten aan burgerparticipatie kleven (zoals mogelijke verdringing). Analyseer de gerealiseerde en bestaande initiatieven en haal daar leerpunten uit.

4. Durf duidelijk te zijn als gemeente. Geef helderheid aan initiatiefnemers welke ondersteuning ze wel en niet mogen verwachten. Het is beter om snel duidelijk te zijn dan een initiatief valse hoop te geven. Durf ook duidelijk te zijn als er maatwerk wordt geleverd, durf verschil te maken. Maatwerk leveren betekent ook dat sommige initiatiefnemers teleurgesteld zullen worden.

Aanbevelingen voor de gemeenteraad:

1. We bevelen de gemeenteraad aan om burgerparticipatie te agenderen en bijvoorbeeld een themabijeenkomst te wijden aan de rol van de raad en van individuele raadsleden in processen van burgerparticipatie, en om dit onderwerp op de agenda te houden. Er lijkt zowel een positiebepaling naar het college als naar de burger nodig.
2. We bevelen daarom aan dat de raad bepaalt hoe hij in zijn algemeenheid door het *college* geïnformeerd en betrokken wil worden over grootschalige initiatieven (bijvoorbeeld achteraf via een raadsinformatiebrief of vooraf met een voorstel) en daarnaast welke informatie en welke mate van betrokkenheid hij wenst bij specifieke initiatieven.
3. We bevelen de raad aan om zich uit te spreken voor manieren om de *burger* te betrekken, en om door de burger betrokken te worden. Voorbeelden waaraan gedacht kan worden zijn:

- A) Standpuntstemmen bij de volgende gemeenteraadsverkiezingen. Bij de volgende gemeenteraadsverkiezingen zou de gemeente Dordrecht haar bewoners zich kunnen uit laten spreken over vijf grote kwesties in de stad.
- B) Experimenteer met coöperatieve wijkraden. In navolging van Londen kan Dordrecht een keer gaan werken met coöperatieve wijkraden die voor de helft bestaan uit gemeenteraadsleden en voor de helft uit wijkbewoners en initiatiefnemers, deels via loting geselecteerd. Politici en bewoners krijgen zo in meer gelijke mate zeggenschap over de buurt.
- C) Organiseer drie keer per jaar een Grote Dordtse Raad. Zet 120 extra raadszetels in de gemeenteraad en nodig gericht bewoners uit om mee te stemmen over een belangrijk onderwerp. Dit idee sluit aan bij de brief van de Minister van BZK uit het najaar van 2016 als reactie op de oproep vanuit gemeenten om de Gemeentewet aan te passen teneinde meer experimenten mogelijk te maken.

4. Overweeg een innovatie en co-creatie fonds op te richten om samen met partners te werken aan initiatieven in de stad. Zet in op het uitlokken van innovatie en het op grote schaal zaken maatschappelijk aanbesteden rond thema's als werktoeleiding, zorg, cultuur, energie, groen en citymarketing.

2. Bestuurlijke reactie

Retouradres: Postbus 8 3300 AA DORDRECHT

Aan

de voorzitter Rekenkamercommissie
de heer J.S. Kerseboom
Postbus 8
3300 AA DORDRECHT

Datum 4 april 2017
Ons kenmerk SBC/1828046
Betreft Rapport over rekenkameronderzoek naar burgerparticipatie

Gemeentebestuur
Spuiboulevard 300
3311 GR DORDRECHT

T 14078
F (078) 770 8080
www.dordrecht.nl

Contactpersoon
M.C.A. Bakx
T (078) 770 3912
E mca.bakx@dordrecht.nl

Geachte heer Kerseboom,

Met belangstelling hebben wij kennis genomen van het onderzoek van de Rekenkamercommissie naar burgerparticipatie. Graag willen wij hier onze reactie op geven.

Er gebeurt, zoals al opgemerkt wordt in de bevindingen, veel in Dordrecht op het gebied van burgerparticipatie. In uw conclusies merkt u op dat het duidelijk is dat Dordrecht ambities heeft met burgerparticipatie. Dat is juist. Wij staan namelijk voor een open bestuursstijl. Het oplossend vermogen van de samenleving verdient het volgens ons om benut te worden. We stimuleren daarom (burger)initiatieven en benutten de kracht van de stad bij concrete opgaven. Een participatieve aanpak die geworteld is een traditie én een aanpak waar we ons, via tal van projecten, ook op blijven richten. We zien namelijk dat onze participatieve manier van werken bijdraagt aan eigenaarschap en betrokkenheid bij onze Dordtse samenleving.

Reactie op de aanbevelingen voor het college van B&W.

1. U doet de oproep om de beleidskolommen te doorbreken door verschillende ambtenaren van verschillende diensten en initiatiefnemers samen te laten werken. Ook doet u de suggesties om één accounthouder aan te wijzen. Deze aanbevelingen sluiten aan bij ons streven om te denken en organiseren vanuit ambities in en voor de samenleving. Om werk te maken van deze ambities hebben we in 2016 knopen doorgehakt en richting gegeven aan de ontwikkeling van onze organisatie. De kern hiervan is dat we samen met de stad stapsgewijs werken aan opgavegestuurd organiseren. De energie, dynamiek en kracht van marktpartijen, bewoners en maatschappelijke organisaties willen we nog meer benutten en stimuleren. Om dit bereiken vullen we onze klassieke rollen aan met netwerken, faciliteren en gaan we ons meer organiseren in flexibele netwerken. Er wordt afscheid genomen van de sectoren en bedrijven. Geen 'beleidskolommen' meer, maar portefeuilles. Portefeuiliedirecteuren zullen collectief gaan sturen op strategie, verbinding, ambitie en resultaten. De portefeuilles worden geformuleerd op basis van wat de samenleving vraagt. De organisatie gaan we inrichten met vaste kernteams voor reguliere taken en tijdelijke opgaveteams. De opgavemanager is te beschouwen als de accountmanager, oftewel de 'regisseur met doorzettingsmacht'.

Datum 4 april 2017
Ons kenmerk SBC/1828046

2. Uw aanbeveling om in gesprek te gaan over de principes en spelregels voor participatie (bij 1.) en uw tweede aanbeveling om als gemeente Dordrecht in samenspraak met alle betrokkenen met een visie op gebied van burgerparticipatie te komen, hangen voor ons nauw samen. Participatie zien we namelijk, in het licht van organisatieontwikkeling, als een manier van werken. Een werkwijze die door al onze verschillende opgaven (en portefeuilles) heen loopt. Anders gezegd, het is voor ons een middel en geen eigenstandig doel. Het idee achter uw aanbeveling om in gesprek te gaan over principes en spelregels onderschrijven we. Wij gaan aan de slag met de ontwikkeling van principes, maar willen dat echter niet beperken tot het ontwikkelen van principes en spelregels voor participatie an sich. Een aparte visie op burgerparticipatie achten we evenmin wenselijk. Dat zou namelijk tegen onze integrale (organisatie)ontwikkeling en manier van werken ingaan.

Aan de hand van leidende principes gaan we afspraken maken over hoe we met elkaar en de stad om willen gaan. We zullen dit proces vormgeven via een 'serious game'.

Zowel bij uw eerste als tweede aanbeveling wijst u op het bespreken van rollen en verwachtingen met elkaar (raadsleden, initiatiefnemers, ambtenaren). Dit delen we. Het vooraf bespreken hiervan zorgt voor duidelijkheid en voorkomt 'dubbelrollen'. Voorts zijn we het met u eens dat waardering voor initiatiefnemers (en initiatieven) belangrijk is. Bijvoorbeeld via de uitreiking van het Jongerenlintje proberen we onze waardering te laten blijken.

3. We erkennen dat er aan burgerparticipatie ook (onbedoelde) neveneffecten kunnen kleven. Participatie kan bijvoorbeeld vormen van ongelijkheid met zich mee brengen. En in het verlengde hiervan: Hoe voorkomen we dat activiteiten gedomineerd worden door, om met hoogleraar sociologie Evelien Tonkens te spreken, dezelfde 'participatie-elite'? Aandacht voor dit type effecten is belangrijk. Dit onderschrijven we. De uitvoering die u voorstelt delen we echter niet. U stelt voor om de gerealiseerde en bestaande initiatieven te analyseren en daar leerpunten uit te halen. Wij zijn niet voornemens om met terugwerkende kracht initiatieven te gaan analyseren. Wat we wel zullen doen, is bij nieuwe initiatieven aandacht schenken aan onbedoelde neveneffecten en daar, waar mogelijk en zinvol, op anticiperen.
4. Als gemeente willen we meer van buiten naar binnen werken. Dit vraagt om meedenken met de 'buitenwereld' en behoeften van de samenleving centraal stellen. Heldere communicatie en argumentatie waarom we iets wel of niet doen, zijn hierbij belangrijk. We herkennen, uw aanbeveling om duidelijk te durven zijn en maatwerk te durven leveren. We zien en zagen het belang hiervan bijvoorbeeld terug bij onze Dordt aan Zet projecten. Het vooraf meegeven van heldere financiële, stedenbouwkundige en proceskaders zijn mede bepalend voor het succes van de projecten. Wij blijven hier aandacht aan schenken.

Naast aanbevelingen aan het college van B&W doet u ook afzonderlijk aanbevelingen aan de gemeenteraad. Graag willen we van de mogelijkheid gebruik maken om hier op één van deze aanbevelingen te reageren, namelijk 'overweeg een innovatie en co-creatie fonds op te richten om samen met partners te werken aan initiatieven in de stad'. Wij hebben reeds een Innovatiefonds (Smart City). En

Pagina 2/3

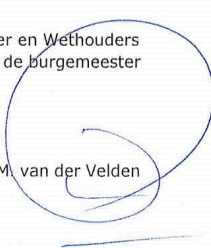

Datum 4 april 2017
Ons kenmerk SBC/1828046

participatie is, zoals eerder gezegd, onderdeel van onze integrale manier van werken. Een aparte bekostiging daarvan is niet wenselijk.

Wij danken u voor het constructieve onderzoek en hopen met deze bestuurlijke reactie op een goede manier aan uw aanbevelingen tegemoet zijn gekomen. Wij zien uit naar de bespreking hiervan met de gemeenteraad.

Hoogachtend,

Het college van Burgemeester en Wethouders
de secretaris de burgemeester

M.M. van der Kraan P.A.C.M. van der Velden

3.Nawoord

Wij zijn benieuwd naar hoe het college participatie van bewoners en partners in de stad een belangrijke rol zal geven in 'opgave gestuurd organiseren'. In dat kader pleiten wij nogmaals voor een visie die voor zowel de gemeente als de initiatiefnemers duidelijkheid schept over rollen en verwachtingen, beschikbare budgetten, het leveren van maatwerk en het voorkomen van onbedoelde neveneffecten.

Succesvolle burgerparticipatie is meer dan een goed idee: belangrijk is dat voor alle betrokkenen doordacht is hoe in gezamenlijkheid burgerparticipatie naar een nog hoger plan kan worden getild. Dat daarbij ook wordt geleerd van eerdere ervaringen, spreekt voor ons vanzelf.

We geven het college tot slot mee om de aanvragen uit de stad voor het recent gestarte Innovatiefonds (Smart City) te beoordelen met inachtneming van verschillende van onze aanbevelingen in dit rapport, zoals het gericht mobiliseren van moeilijk bereikbare doelgroepen en het uitdagen van de stad met gerichte vraagstukken.

DEEL II

Onderzoeksbevindingen

De gemeenteraad van Dordrecht heeft de afgelopen jaren regelmatig aandacht gevraagd voor het thema burgerparticipatie. Op basis van deze signalen heeft de Rekenkamercommissie Dordrecht in 2016¹ besloten om een onderzoek naar dit thema te starten. Vervolgens heeft de Rekenkamercommissie (RKC) Dordrecht aan Instituut Maatschappelijke Innovatie (IMI) en Publieke Versnellers gevraagd om dit onderzoek uit te voeren.

Burgerparticipatie bestaat er in alle soorten en maten. Veel initiatieven zijn spontaan ontstaan, anderen zijn uitgelokt door de gemeente. Er zijn kleine initiatieven op postzegelniveau en grote, ambitieuze initiatieven. Sommige initiatieven zijn puur altruïstisch, terwijl in andere gevallen de initiatiefnemers er ook een boterham mee willen verdienen. Het is mogelijk om de verschillende vormen van burgerparticipatie te positioneren langs de as 'Initiatief gemeente - Initiatief bewoners'. In dit onderzoek worden de begrippen burgerparticipatie - op initiatief van de overheid - en overheidsparticipatie - waarbij het initiatief bij burgers ligt en de overheid daarin participeert - geschaard onder verzamelnaam burgerparticipatie. Bestuurders, ambtenaren en wetenschappers gebruiken deze begrippen door elkaar heen en ook de praktijk laat allerlei mengvormen zien.

Vraagstelling

Voorliggend onderzoek brengt om te beginnen de ervaringen van de afgelopen jaren in beeld. Welke projecten en activiteiten op het gebied van burgerparticipatie heeft de gemeente Dordrecht in gang gezet? Hoe gaat de gemeente om met maatschappelijke initiatieven die uit de bevolking zelf voortkomen? In dit onderzoek willen we als Rekenkamercommissie ook nadrukkelijk vooruitkijken: *Hoe tillen we gezamenlijk - bewoners, gemeenteraad, college, ambtenaren en RKC - de burgerparticipatie in Dordrecht naar een (nog) hoger niveau?*

¹ Dit onderwerp stond in 2015 al in ons werkprogramma maar kon vanwege andere werkzaamheden niet doorgaan.

De deelvragen die worden beantwoord in dit onderzoek zijn:

In hoofdstuk 1:

- Welke activiteiten heeft de gemeente Dordrecht de afgelopen jaren ondernomen op het gebied van burgerparticipatie?
- Wat gebeurt in Dordrecht op het gebied van burgerparticipatie die uit bewoners zelf voortkomt (maatschappelijke initiatieven)?

In hoofdstuk 2 en 4:

- Wat betekent dit voor de rol van de gemeente en de onderscheiden actoren (raad, college, ambtenaren)?

In hoofdstuk 3:

- Wat zijn de ervaringen die we kunnen destilleren uit twee cases?

In hoofdstuk 5:

- Waar liggen in de periode 2016-2018 concrete kansen voor vernieuwing en verbetering op het gebied van burgerparticipatie, zowel voor initiatiefnemers, ambtenaren/college en de gemeenteraad?

Aanpak

De scope van dit onderzoek richt zich met name op de periode van 2010 tot en met 2016. Het onderwerp van onderzoek was burgerparticipatie. Daarom is een bewuste keuze gemaakt om het onderzoek participatief uit te voeren. De aanpak was deels gericht op het ex post reconstrueren van zaken die misschien beter hadden gekund, maar vooral ook het ex ante leveren van aanbevelingen voor de toekomst van burgerparticipatie in Dordrecht. De gekozen werkwijze is daarmee gericht geweest op het realiseren van maatschappelijke impact en innovatie. Daarom betrokken we ook alle relevante partijen bij het onderzoek, die met elkaar in dialoog zijn gegaan om te onderzoeken wat er nu nodig is in Dordrecht.

De afgelopen maanden zijn in totaal meer dan 30 interviews afgenomen met initiatiefnemers, welzijnswerkers, ambtenaren, college- en raadsleden. Daarnaast zijn vier bijeenkomsten georganiseerd over deze

thematiek (zie hoofdstuk Verantwoording). De meest gehoorde uitspraken, adviezen en ideeën zijn geprioriteerd via een Delphi-vragenlijst die aan 25 betrokken personen is voorgelegd. Uit de interviews, de verschillende bijeenkomsten en Delphi-vragenlijst zijn verschillende thema's gedestilleerd (zie hoofdstuk 2). Meer informatie over de methodologische keuzes in dit onderzoek is te vinden in de paragraaf over verantwoording.

1. Burgerparticipatie in Dordrecht: geworteld in een traditie

"Soms is de tijd ergens rijp voor. Dan buitelen de ontwikkelingen over elkaar heen. Dan bloeien er duizend bloemen, in straat en wijk, in stad en land. Dit lijkt nu het geval te zijn op het gebied van burgerparticipatie en nieuwe democratie. In tal van gemeenten worden nieuwe vormen beproefd. Soms omdat een bestuurder maatschappelijke problemen anders wil aanpakken, vaak ook op initiatief van bevlogen bewoners of betrokken ambtenaren."

(bron: Manifest Nieuwe Democratie, 2015)

De verhouding en samenwerking tussen overheid, markt en samenleving is de afgelopen 10 jaar sterk veranderd. De overheid trekt zich meer en meer terug. Maatschappelijke initiatieven vullen de ruimte die de overheid achterlaat. Van initiatieven om kleinschalige woonvormen te realiseren tot grootschalige initiatieven die complete stadsparken realiseren. De veelheid en toenemende professionaliteit van maatschappelijke initiatieven brengt nieuwe dilemma's en vragen met zich mee voor lokale overheden. Welke eisen mag en kun je als overheid stellen aan initiatiefnemers? Is er ruimte voor verschil? Hoe waardeer je een maatschappelijk initiatief? En wat als initiatieven concurreren met bestaande instellingen? Het zijn allemaal vragen waar geen eenduidig antwoord op te geven valt. Elke gemeente en gemeenschap zal zich tot deze vragen moeten verhouden en daarop antwoorden moeten formuleren die passen bij de lokale situatie. In dit hoofdstuk behandelen we de eerste deelvraag: Welke activiteiten heeft de gemeente Dordrecht de afgelopen jaren ondernomen op het gebied van burgerparticipatie?

Coalitieafspraken over burgerparticipatie

In dit onderzoek beschouwen we burgerparticipatie als enerzijds 'een manier van beleidsvoering waarbij burgers, individueel of georganiseerd, direct of indirect de kans krijgen invloed uit te oefenen op de ontwikkeling, uitvoering en/of evaluatie van beleid' en anderzijds 'de door bewoners zelfstandig ondernomen maatschappelijke initiatieven die een bijdrage

leveren aan de publieke zaak.’ Dordrecht kent een relatief rijke traditie van burgerparticipatie. Al jaren is er veel aandacht voor het onderwerp en wordt het regelmatig geëvalueerd. De aandacht die aan de evaluaties gegeven wordt is een kenmerk van een lerende organisatie.

In de periode 2000 – 2010 werd Dordrecht in bestuurskundig Nederland gezien als een koploper op dit terrein, met uitgesproken woordvoerders als burgemeester Bandell en gemeentesecretaris Wesseling. In het coalitieakkoord van 2006 speelt het thema burgerparticipatie echter nauwelijks een rol. Dit wordt ruimschoots goedge maakt in het politiek akkoord 2010-2014. Enkele relevante passages luiden:

‘De verkiezingsuitslag heeft duidelijk gemaakt dat er in Dordrecht behoefte is aan een andere, meer open en transparante bestuursstijl. Wij denken dat er meer draagvlak in de stad gecreëerd kan worden, als we aan de voorkant van een nieuwe ontwikkeling meer belanghebbenden en inwoners betrekken en hen een serieuze rol toebedelen. Het betekent dat we actief luisteren en de inhoudelijke en procedurele stappen die wij zetten, transparant maken. Communicatie is van essentieel belang om dit te bewerkstelligen. Onderling in het college, onderling met de gehele Raad, met de ambtelijke organisatie, met andere overheden en als belangrijkste met burgers en partners in de stad. Concreet betekent dit voor ons:

- *Een continue dialoog tussen de gemeente (bestuurders en ambtenaren) en maatschappelijke partners en burgers in de stad.*
- *Het verleggen van het zwaartepunt van inspraak aan het eind van een proces naar samenspraak aan de voorkant van het proces.*
- *Voortzetting van de experimenten rond wijkbudgetten (Burgers aan Zet) in grotere delen van de stad.*
- *Mogelijk maken van een referendum over thema’s met een breed maatschappelijk belang. Naast de vorm met ja/nee vraagstelling, willen wij andere vraagstellingen mogelijk maken.’*

In het Politiek akkoord 2014 – 2018 wordt hierop voortgebouwd: *‘Wij zijn een toegankelijk en zichtbaar bestuur, dat dichtbij de inwoners staat. Wij luisteren actief en maken onze eigen afweging. Wij vertrouwen op de*

zelfredzaamheid van de bewoners en op de kracht van de samenleving. Samenwerken met inwoners, ondernemers en organisaties in de stad leidt tot betere resultaten. Wij willen komen tot een nieuwe verstandhouding tussen gemeente en stad. Bij geldelijke verstrekkingen (uitkeringen, subsidies, investeringen) vragen wij steeds vaker een tegenprestatie en een verantwoording. Als overheid willen we vanuit een uitnodigende basishouding kansrijke initiatieven van en met derden mogelijk maken. Wij zijn gecharmeerd van het concept Stadsdebatten, zoals die de afgelopen periode door particulier initiatief zijn georganiseerd. Krachtige initiatieven dragen bij aan de kwaliteit en leefbaarheid in de wijken.'

De toonzetting rond burgerparticipatie is daarmee veranderd. Ging het in 2010 nog vooral om burgerparticipatie die door de gemeente Dordrecht wordt geïnitieerd, in 2014 is het zwaartepunt verschoven naar het mogelijk maken van initiatieven uit de samenleving.

Van Burgers aan Zet naar Dordrecht aan Zet

In de loop der jaren is de aanpak van burgerparticipatie geleidelijk aan ontwikkeld. Voor 2010 werden experimenten ingezet onder de noemer 'Burgers aan Zet!'. Het betrof experimenten met buurtbudgetten als instrument om meer aan burgers zelf over te laten. Enkele jaren later hanteerde Dordrecht het motto 'Bewoners aan Zet'; het zwaartepunt in de processen werd verlegd van inspraak naar co-creatie. Tegenwoordig valt een aantal projecten onder de noemer 'Dordrecht aan zet.' Daarbij is aangegeven dat burgerparticipatie een gezamenlijke inspanning van de gehele stad betreft: bewoners, bedrijven, maatschappelijke organisaties en de gemeente Dordrecht moeten samen de handen ineenslaan om Dordrecht een (nog) mooiere stad te maken.

De afgelopen jaren heeft regelmatig onderzoek plaatsgevonden naar burgerparticipatie in Dordrecht. Soms betrof het evaluaties van concrete pilots, in andere gevallen waren het peilingen waarin aan bewoners werd gevraagd zich uit te spreken over een aantal vragen en stellingen. In deze paragraaf behandelen we enkele hoofdlijnen uit onderzoek van de afgelopen jaren, zonder daarbij uitputtend te willen zijn.

2010: BegrotingsWijzer

De gemeente Dordrecht heeft in oktober 2010 haar inwoners geraadpleegd over de financiële keuzes waar de gemeente de komende periode voor staat. In totaal 918 Dordtenaren vullen de BegrotingsWijzer in. Dat is ongeveer 1 % van de bevolking. Tegelijkertijd hebben nooit eerder honderden mensen zich beziggehouden met de begroting van de stad en daarbij bovendien een bewuste afweging maakten tussen verschillende keuzes. Op basis van dit proces is een aantal verbetermogelijkheden geformuleerd, waaronder:

- Bouw meer ruimte in voor zorgvuldige voorbereiding op inhoud en proces, om te voorkomen dat de indruk ontstaat dat het gemeentebestuur sturend is in de keuzes.
- Maak vroeg in het proces afspraken over de wijze waarop en de condities waaronder de uitkomsten doorwerken in de begroting met college en raad.
- Maak vooraf heldere afspraken over de terugkoppeling naar de respondenten en de stad als geheel. Terugkoppeling dient sneller en uitgebreider vorm te krijgen;
- Creëer meer dialoog en interactie rond het afwegingsproces. De BegrotingsWijzer vraagt om "ja-nee keuzes" en laat weinig ruimte voor reactie en dialoog. Ervaringen met "participatief begroten" in andere gemeenten laat zien dat naast consulteren ook coproduceren mogelijk is rond een complex onderwerp als de begroting en bezuinigingen.

2011-2012: Bewoners aan Zet

In 2011 en 2012 is met het project 'Bewoners aan Zet' een nieuwe impuls gegeven aan bewonersparticipatie. Het zwaartepunt in de processen is verlegd van inspraak naar samenspraak en co-creatie. In vier laboratoriumprojecten is ervaring opgedaan. Het betrof: 1. Regiegroepen Wijkwensen, 2. Parkeren Stadspolder, 3. Herinrichting Hof de Vriendschap en 4. Welzijn Nieuwe Stijl. In 2012 is het Sterrenburgpark hieraan toegevoegd.

Initiatief: Blauwe Kamer.
Initiatief van bibliotheek Dordrecht,
ontmoetingsplek zonder een vaste
invulling. Niets is te gek. Meer informatie:
[http://www.debibliotheekaaanzet.nl/actueel/
deblauwekamer.html](http://www.debibliotheekaaanzet.nl/actueel/deblauwekamer.html)

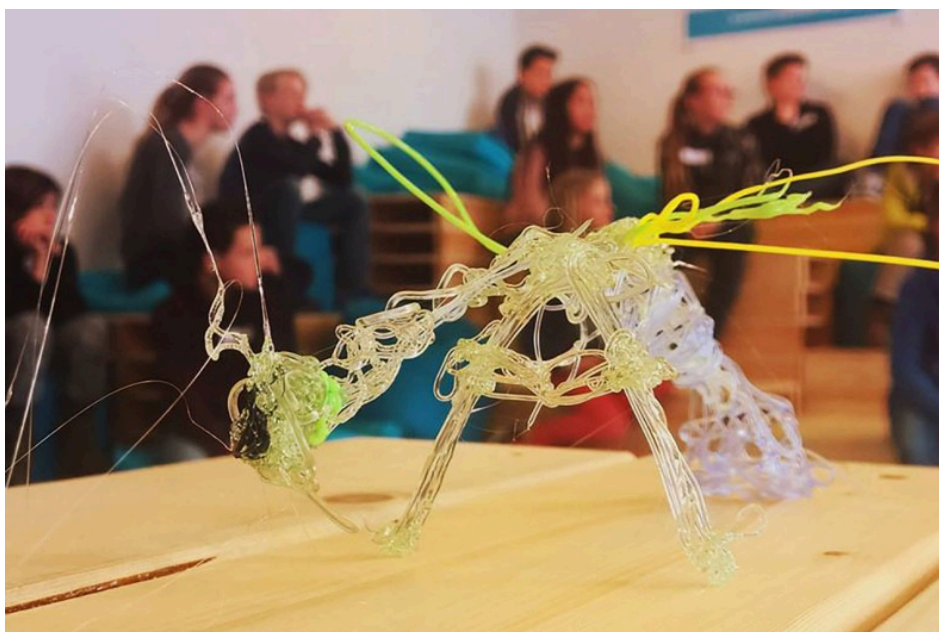

Foto 1: De Blauwe Kamer

De belangrijkste conclusies van het Onderzoekcentrum Drechtsteden (OCD) waren:

- Het grootste deel van de belanghebbenden en deelnemers is tevreden over de gevolgde participatiewerkwijze. Bewoners zijn ook tevreden over het resultaat van de projecten.
- Participatie in een project kost volgens bewoners meer tijd dan zij vooraf verwacht hadden.
- Een aandachtspunt is de spreiding van de deelnemers.
- De actieve deelnemers zijn over het algemeen positiever over de communicatie, samenwerking, het verloop en de methode dan de overige belanghebbenden.

Het slagen van een Bewoners aan Zet project hangt af of voldaan kan worden aan enkele basisvoorwaarden:

- a. het project betreft een onderwerp waar de gemeente over gaat;
- b. bewoners worden van begin af aan bij het project betrokken (aan de voorkant);
- c. er is een open uitnodiging aan allen om actief mee te doen;
- d. het project is niet belast met expliciet of impliciet eerder genomen beslissingen/ besluiten;
- e. daarmee samenhangend: er is ruimte voor bewonersinitiatief.

Initiatief: Petitie Nieuw Krispijn over betaald parkeren in de wijk. Initiatief uit de wijk waar bewoners zelf een bijeenkomst hebben georganiseerd voor 150 burens en alternatieve voorstellen hebben ingebracht. Meer informatie: <https://www.dordrecht.nl/pls/idad/mozEg>

Bij projecten waar initiatieven direct van bewoners zelf zijn gekomen, is de tevredenheid het grootst. Bij drie van de vier projecten Wijkwensen zijn zowel de deelnemers als de belanghebbenden unaniem tevreden over het genomen besluit. Bij de projecten parkeren Stadspolders en herinrichting is de tevredenheid onder deelnemers zeer hoog en onder de belanghebbenden ook. Bij deze projecten is het aandeel ontevreden wel duidelijk lager dan bij de meeste reguliere inspraaktrajecten omdat veel eerder al rekening kan worden gehouden met de wensen van verschillende bewoners. Een klein deel is ontevreden gebleven, omdat niet voldaan kon worden aan de wensen van iedereen.

Bij de projecten Parkeren Stadspolders en Hof de Vriendschap is aan alle inwoners de mogelijkheid gegeven om via internet een stem uit te brengen op de voorstellen voor nieuwe parkeerplaatsen. Hierbij was de

opkomst hoog en negen op de tien bewoners vonden de stemprocedure een goed idee. Van de ingezette communicatiemiddelen bij alle projecten hebben overigens de schriftelijke (brieven, wijkkrant) het hoogste bereik onder de inwoners.

2013: Bezuinigingskeuzes

In 2013 moest Dordrecht bezuinigen. De gemeente heeft hierbij advies gevraagd aan de inwoners van Dordrecht via bezuinigingskeuzes.nl. Hierbij kon men een mening geven over een 20-tal bezuinigingsmaatregelen. Meer dan 4.200 Dordtenaren vulden via de website de enquête hierover in. Uit onderzoek blijkt dat een grote meerderheid van de deelnemers een positief oordeel heeft over de inzet van bezuinigingskeuzes.nl: 97% geeft een voldoende rapportcijfer. Het gemiddeld rapportcijfer is 7,6.

2015: Monitor Communicatie en Bestuur

In de Monitor Communicatie en Bestuur 2015 Drechtsteden, van het OCD, geven inwoners hun mening over vertrouwen, inspraak en participatiemogelijkheden. Enkele bevindingen in staccato:

- Een groot deel van de respondenten (78 %) zegt redelijk of volledig vertrouwen te hebben in de gemeente Dordrecht. Ten opzichte van 2013 is dat een toename met 8 %-punt (was 70 %).
- Het rapportcijfer dat aan het gemeentebestuur van Dordrecht wordt gegeven is een 6,5.
- Het cijfer voor de wijze waarop de gemeente inwoners betreft is vergelijkbaar met het landelijk gemiddelde van 6,0. Als verbeterpunten noemt men 'nog meer luisteren naar bewoners' en 'openheid'.
- Over de stelling 'Burgers en organisaties krijgen voldoende ruimte om ideeën en initiatieven te realiseren' zijn evenveel burgers het eens als oneens.
- Men is het overwegend oneens met de stelling 'Burgers worden voldoende betrokken bij de totstandkoming van gemeentelijke plannen'. (20 % eens, 36 % oneens, rest neutraal of geen mening). Ook vindt men dat burgers vaker moeten worden betrokken bij de uitvoering van beleid.

- Bewoners vinden dat zij meer invloed moeten hebben. Op de stelling 'Burgers hebben voldoende invloed op datgene wat de gemeente doet', antwoordt 11 % bevestigend en 46 % ontkennend.

2016: Een rijkdom aan initiatieven

Anno 2016 gebeurt er veel op het gebied van burgerparticipatie in Dordrecht. Enerzijds gaat het hierbij om vormen van burgerparticipatie die door de gemeente zijn geïnitieerd. Voorbeelden daarvan zijn Wijkwensen, Participatiebestek, Dordt aan zet, Placemaking, opstellen wijkagenda, Dordtse Ruimte en 'Uw wijk in beweging'. Zie bijlage 3 voor een uitgebreidere beschrijving.

Anderzijds gaat het om maatschappelijke initiatieven die uit bewoners zelf voortkomen. Het aantal maatschappelijke initiatieven in Dordrecht is groot. Er zijn te veel initiatieven om ze allemaal op te noemen en de kans is aanwezig dat we enkele missen. Daarbij is het goed om te bedenken dat maatschappelijke initiatieven ook lang geleden reeds van de grond kwamen. De voetbalvereniging, tafeltje dekje, de woningbouwcorporatie; vormen van burgerparticipatie avant la lettre. Actuele voorbeelden van initiatieven zijn Stichting Crabbehoeve, E-Wheels Dordrecht, Bewonersinitiatief Indus, Groeituinen/Patersweg, Vogelnest, stichting DOOR, Resto VanHarte, Platform Duurzaam Dordrecht, Jongerenraad Dordrecht, Dordtzaam en Stichting de Stad.

Sommige initiatieven zijn klein en gaan bijvoorbeeld over de aanleg van buurtgroen of een speeltuintje. In andere gevallen betreft het grootschalige initiatieven om een heel gebied opnieuw in te richten.

Vaak zijn het mengvormen waarbij juist in de wisselwerking tussen gemeente en bewoners nieuwe initiatieven ontstaan. Hierbij lukt de gemeente nieuwe initiatieven uit door bijvoorbeeld ruimte te bieden, budget open te stellen of partijen aan elkaar te koppelen. Zoals het initiatief Wijkwensen waar de gemeente budget reserveert voor initiatieven van bewoner.

Stichting e-wheels verzorgt
personenvervoer op maat in de wijken
**Sterrenburg, Dubbeldam,
Stadspolders, Crabbehof, Wielwijk
en Zuidhoven.** <http://www.e-wheels.nl>

Foto 2: E-wheels

Een ander gemengd initiatief is de Dordtzaam transitieagenda: Een team van initiatiefnemers en ambtenaren heeft in 2014 de Dordtzaam transitieagenda opgesteld. Richting de gemeente zijn destijds een viertal concrete wensen uitgesproken:

1. Accounthouder. Er is behoefte aan één accounthouder vanuit de gemeente als aanspreekpunt.
2. Bestuurlijk dossier. Een van de wethouders neemt de portefeuille burgerinitiatieven op zich.
3. Duidelijkheid. Initiatiefnemers hebben behoefte aan een duidelijk standpunt van de gemeente over hun initiatief.
4. Financieel. De wens om een co-creatiefonds op te richten om projecten snel tot uitvoering te laten komen.

De hele transitieagenda is te lezen op:

https://www.wijkendordrecht.nl/wijkensites.dordrecht/up/ZkpaaldJiH_Transitieagenda_Dordtzaam_small.pdf

Participatie- en Inspraakverordening Dordrecht

In november 2016 heeft het college de Participatie- en Inspraakverordening Dordrecht vrijgegeven voor inspraak. De nieuwe verordening vervangt de huidige inspraakverordening waarvan participatie nog geen onderdeel was. Daarmee wil de gemeente duidelijk maken dat zij grote waarde hecht aan de inbreng en betrokkenheid van bewoners en andere belanghebbenden bij de voorbereiding, uitvoering en evaluatie van beleid. Onder participatie wordt verstaan: het op interactieve wijze betrekken van ingezetenen en belanghebbenden bij de ontwikkeling van gemeentelijk beleid, in de vorm van raadplegen, adviseren, coproduceren of meebeslissen. Ook bij de uitvoering van projecten kan de gemeente kiezen voor participatie. In dat geval stelt het bestuur de kaders vast waarbinnen bewoners en belanghebbenden een bijdrage kunnen leveren aan de invulling van dat project.

Budget en cijfers

Participatie krijgt op verschillende manieren een plaats in de Dordtse begroting. In de budgetten voor maatschappelijke ontwikkeling tot en met stedelijke ontwikkeling en projecten in de openbare ruimte, zien we participatie terug. Daarnaast bestaat de helft van de begroting uit bijdragen aan verbonden partijen; dat is een bedrag van ongeveer € 250 miljoen per jaar. Dat betreft met name de Sociale Dienst Drechtsteden, Dienst Gezondheid & Jeugd, Drechtwerk, Servicecentrum Drechtsteden, Veiligheidsregio (Brandweer), Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid, Parkschap de Biesbosch en de Gemeentebelastingen en Basisinformatie Drechtsteden. Diverse van deze verbonden partijen houden zich ook met vormen van participatie bezig. Kortom, het lijkt op basis van de huidige financiële informatie niet goed mogelijk om één bedrag te noemen als totaalbudget voor burgerparticipatie. Sommige projecten kunnen in z'n geheel (inhoudelijk) getypeerd worden als een 'participatieproject'. Andere projecten hebben in hun proces weer participatieve elementen opgenomen. Om toch een beeld te geven van de uitgaven omtrent participatie geven we hieronder, ingedeeld naar thema, een overzicht met

voorbeelden van participatieprojecten en projecten met participatieve elementen.

Totale begroting gemeente Dordrecht 2017: € 476 mln.

Projecten in het maatschappelijk domein:

- Wijkwensen 150.000
- Wijken overig 250.000 (wijkcommunicatie, huren zaaltjes voor infoavonden in de wijk, organiseren wijkterrassen etc.)
- Personeelskosten wijkgericht werken: € 1.200.000
- Participatie initiatieven: € 30.000
- Buurtwerk: € 30.000

Projecten in het ruimtelijk domein:

- Rode loper, een nieuwe manier van omgaan met en reageren op initiatieven uit de stad:
€ 51.000,-
- Initiatieven die gehonoreerd worden, bijvoorbeeld Leefwerf:
€ 150.000
- Initiatieven rondom braakliggende gronden in de stad: € 210.000 voor de periode 2015-2017 (€ 70.000 euro per jaar)
- Andere initiatieven in het kader van het Fietsplan worden gehonoreerd uit die budgetten (voor het Fietsplan). Er wordt niet geadmistreerd welke kosten/investeringen betrekking hebben op een initiatief.
- Energiecorporatie Dordrecht een samenwerkingsverband met een particulier bedrijf gericht op energiebesparing en productie van duurzame energie. Biedt particulieren de mogelijkheid om deel te nemen in investeringen van deze corporatie.
- Inspraakavonden voor elk project in de openbare ruimte variërend van grootschalig onderhoud, tot stadsuitleg/stadsinbreiding. Het gaat om circa 80 inspraakavonden waarvoor gemiddeld 16 ambtelijke uren à € 100 in voorbereiding, uitvoering en nazorg, nodig zijn. Dat wil zeggen € 128.000 op jaarbasis

Projecten in het kader van stadbeheer:

- Campagne Dordt schoon: € 15.000
- Wijklijn: € 73.000
- Participatiebestek: max. € 60.000,- (dit geld gaat naar een aannemer die daarvoor ondersteuning levert aan participerende bewoners)
- Dordt aan Zet/Placemaking: € 100.000,- per jaar in 2017-2018-2019
- Dordt aan Zet /Participatie in openbare ruimte: € 150.000,- per jaar

Projecten op het gebied van communicatie en bestuur:

- Bestuurscommunicatie: € 14.000
- Agenda van de stad: € 100.000
- Nieuw Dordts Peil: € 100.000
- Gemeentenieuws: € 14.000

Bij dit overzicht kunnen enkele kanttekeningen worden gemaakt. Zo is het bijvoorbeeld de vraag of het realistisch is om alle Personeelskosten wijkgericht werken op te voeren als kosten voor burgerparticipatie. Datzelfde geldt voor kosten voor Bestuurscommunicatie en Gemeentenieuws. Indien deze posten buiten beschouwing worden gelaten dan zou de gemeente Dordrecht jaarlijks een bedrag van bijna 908.000 euro uitgeven aan door de gemeente geïnitieerde burgerparticipatie en ongeveer 421.000 euro reserveren voor initiatieven uit de samenleving. Dit laatste bedrag is een optelsom van de bedragen voor Wijkwensen, Rode Loper, Budget Leefwerf en Braakliggende gronden. Op basis van deze cijfers zou minimaal 0,28% van de begroting voor alle vormen van initiatieven (burger- en overheids-) worden besteed. Het kostte de rekenkamercommissie overigens de nodige moeite om de verschillende budgetten voor participatie te traceren en is dit een zo goed mogelijke schatting.

2. Inzichten en observaties

Thema 1: Bureaucratie is niet bedacht voor maatwerk

Sommige wijken en buurten zijn actiever dan andere. Is dat een probleem? In algemene zin geldt dat hoger opgeleiden beter in staat zijn om de taal van het systeem te spreken. Zij weten hun voorstellen dusdanig te verwoorden dat deze projecten eerder passen in de gemeentelijke beleidsambities. Zie bijvoorbeeld de analyse van Evelien Tonkens over de 'Montessori-democratie'.² De gemeente Dordrecht zal zich daarom extra moeten inspannen om ook lager opgeleiden te bereiken. Tegelijkertijd geldt ook enige nuancering: de bevlogen hipster start misschien een lokale energiecoöperatie, terwijl zijn tante actief is achter de bar van de plaatselijke sportvereniging en zijn buurvrouw van niet-Nederlandse afkomst mantelzorg verleent in haar eigen gemeenschap. Alle drie geven zij op eigen wijze uitdrukking aan burgerparticipatie en dragen zij bij aan de gemeenschap.

Daarnaast speelt ook de vraag of gelijke behandeling altijd wenselijk is. De gemeente lijkt soms huiverig om sommige initiatieven te steunen met een beroep op precedentwerking: 'Indien we hier geld aan uitgeven, moeten we dat ook bij volgende aanvragen doen.' Sommige mensen hameren sterk op het beginsel 'gelijke monniken, gelijke kappen', terwijl anderen juist ruimte willen maken voor verschil.

"Bij burgerinitiatieven in de binnenstad is het zo 'wie het eerst komt wie het eerst maalt' maar in de optimale vorm van participatie zou het zo zijn dat je iedereen gelijk moet behandelen. Als bijvoorbeeld een horecaondernemer een terras op het water zou willen, moet je dan andere ondernemers ook de kans geven om met een plan te komen in het kader van het 'gelijkheidsbeginsel', iedereen gelijk te behandelen, of leg je de rode loper uit voor de eerste initiatiefnemer?"
(ambtenaar)

² http://www.uvh.nl/uvh.nl/up/ZqgyxahJM_Tonkens_Web_V2_1_.pdf

"Het gelijkheidsbeginsel werkt a priori verlamdend. Er zijn niet genoeg middelen beschikbaar om alle initiatieven te steunen." (wethouder)

Een achterliggend probleem is de spanning tussen de leefwereld en de systeemwereld. In dit onderzoek stuiten we op enkele conflicten tussen ambtenaren en initiatiefnemers. Van juridische procedures rondom het initiatief Doelentijl tot irritaties bij bijvoorbeeld stichting DOOR voor het verkrijgen van de juiste vergunningen. Een belangrijke oorzaak en verklaring voor de conflicten is het vertrekpunt van waaruit verschillende ambtenaren en initiatiefnemers werken. Ambtenaren opereren vanuit de systeemwereld, bewoners vanuit de leefwereld:

'De systeemwereld is alles wat mensen ontwikkeld hebben aan instellingen en structuren op gebieden als economie, politiek, onderwijs, wetenschap, overheid, gezondheidszorg en welzijn.

Dus een buitengewoon ongelijksoortige verzameling van systemen en subsystemen. De leefwereld is het ervaringsdomein, waarin mensen met elkaar omgaan in en buiten de systemen', aldus onderzoeker Jos van der Lans³. Kort gezegd opereert de gemeentelijke organisatie vanuit de systeemwereld. Gesteund door procedures, wetten en regels wordt ze gedwongen om samen te werken met de leefwereld: de initiatiefnemers. Wars van procedures en regels dagen zij de status-quo uit. De twee verschillende werelden spreken vaak ook andere talen. Daarom ontstaan vaak communicatie-misverstanden. Ambtenaren die bijvoorbeeld vanuit regels, procedures en de lange termijn communiceren. Initiatiefnemers die vanuit energie en korte termijn communiceren.

Het genuanceerde beeld dat we zien is dat er binnen de gemeentelijke systeemwereld ook tal van bruggen worden gebouwd om samen te werken met de leefwereld van bewoners. Verschillende ambtenaren en raadsleden fungeren als verbindende schakels tussen de organisatie en initiatiefnemers.

³ Van der Lans, J. (2010). *Eropaf! De nieuwe start van het sociaal werk*. Amsterdam: Augustus

Thema 2: Maak van inwoners geen spoorzoekers

Vanuit initiatiefnemers klinkt de roep om helderheid. Zij ervaren soms dat ze van het kastje naar de muur worden gestuurd, of dat ze 'aan het lijntje worden gehouden'. Daardoor steken ze onevenredig veel tijd in een initiatief, waarna uiteindelijk blijkt dat de gemeente er toch niet in wil participeren.

"Het is wel belangrijk om helderheid te scheppen naar bewoners toe. Initiatieven zijn welkom, maar het is niet zo dat ieder initiatief volledig gefinancierd kan worden door de gemeente. Het managen van verwachtingen is belangrijk".
(wethouder)

"Belangrijk vind ik: laat ons onze eigen gang gaan en kom een keertje kijken, niet gaan zeiken over vergunningen en belasting. En het duurt lang, omdat je geen concurrentie mag zijn voor anderen... Je steekt er veel tijd in om vervolgens een 'nee' te krijgen. Met zekerheid kan je veel meer. Je gaat toch een pand niet schilderen als je er de volgende dag uit moet. Daarom hebben wij een vergunningsvrije zone uitgeroepen, met de kast in de muur hier aan de zijkant van het pand. Zelfs ambtenaren vinden het handig. We doen gewoon en zien wel waar het schip strand. In het ergste geval halen we het weg." (bewoner)

"Een idee van grotere omvang wordt gelijk heel complex. Daar moeten bijvoorbeeld projectontwikkelaars bij betrokken worden, dan loop je tegen bepaalde zaken aan zoals grote claims. Er wordt aan gewerkt om dit met ambtenaren te bewerkstelligen maar dit is niet te realiseren binnen een paar jaar." (raadslid)

Een rode draad in de gesprekken die gevoerd zijn met initiatiefnemers is daarmee de roep om duidelijkheid. 'Geef als gemeente duidelijke kaders over wat we wel en niet mogen verwachten'. Op dit moment is het onduidelijk wat je als initiatiefnemer kunt verwachten van de gemeente en vice versa.

De responsiviteit vanuit de gemeente is ook sterk wisselend. In sommige gevallen geven initiatiefnemers aan erg goed geholpen te worden door ambtenaren die goed meedenken met het initiatief en waar mogelijk ondersteuning bieden. In

andere gevallen stellen ambtenaren zich vooral terughoudend en formeel op. Een van de initiatiefnemers werkte in het begin van zijn initiatief intensief samen met een jonge ambtenaar die als gids en buffer fungeerde. Deze samenwerking wierp zijn vruchten af, het initiatief kreeg meer en meer vorm. Totdat de ambtenaar een ander takenpakket kreeg en de samenwerking stopte. Toen begonnen de problemen en conflicten met de gemeente. Soms lijkt het wel alsof de enige manier om er iets doorheen te krijgen een welwillende of 'brutale' ambtenaar is.

Overigens zijn het ook initiatiefnemers zelf die soms mede debet zijn aan deze onduidelijkheid. Zij zijn gedreven om hun plan te realiseren en bij een afwijzende reactie van een bepaalde persoon of afdeling proberen ze het via een andere route. Ze shoppen als het ware binnen de gemeente en zoeken uiteindelijk ook steun bij de gemeenteraad. Vanuit het perspectief van initiatiefnemers is dat overigens niet onlogisch.

Een van de achterliggende oorzaken waarom er veel onduidelijkheid bestaat over o.a. de verwachtingen is het gebrek aan vertrouwen. Dit speelt zich af op verschillende speelvelden:

- Sommige ambtenaren wantrouwen het professioneel vermogen van initiatiefnemers om een complex project te realiseren. Dit speelt in het bijzonder wanneer er substantiële budgetten overgedragen moeten worden aan bewoners.
- Sommige initiatiefnemers wantrouwen de gemeente op basis van hun eerdere ervaringen. Er wordt dan bijvoorbeeld 'geshopt' binnen de gemeente. Bij een stroeve samenwerking met een ambtenaar wordt niet het conflict opgelost maar gezocht naar een andere ambtenaar of gemeenteraadslid.
- Sommige wethouders en leidinggevenden geven volgens initiatiefnemers ambtenaren niet genoeg ruimte om verregaande samenwerking met bewoners mogelijk te maken.

Het Vogelnest. Initiatief om zes flatjes om te toveren tot ontmoetingsruimte, keuken, restaurant, atelier, moestuin, kantoor en alles wat mensen zelf willen. Meer informatie:

<https://www.facebook.com/VogelnestD>

Thema 3: Financiële en maatschappelijke waardering blijft achter

Veel initiatiefnemers geven aan dat ze behoefte hebben aan erkenning, waardering en steun. Die erkenning kan soms immaterieel zijn, doordat ze 'in het zonnetje worden gezet'. Regelmatig is er ook behoefte aan financiële ondersteuning. Soms gaat het om kleine bedragen, maar grote initiatieven zoals de Leefwerf en het Vogelnest hebben bijvoorbeeld behoefte aan formalisering van hun initiatief om hun bestaanszekerheid en toekomst te garanderen. De 'legalisering' van deze initiatieven is de volgende fase in de professionalisering hiervan. Hiermee wordt ook de spanning duidelijk rondom de grenzen van vrijwilligerswerk. Wanneer het initiatief groter wordt om met alleen vrijwilligers te organiseren ontstaat een volgende fase in het initiatief. En met deze fase is een ander type ondersteuning nodig.

Omdat burgerparticipatie een veelzijdig begrip is, is het ook moeilijk om precies te zeggen bij welke begrotingsposten van de gemeente geld hieraan wordt uitgeven. Schaar je bijvoorbeeld de personeelskosten van wijkgericht werken ook onder burgerparticipatie? Op basis van de informatie die we gekregen hebben wordt op dit moment een klein deel van de begroting gereserveerd voor maatschappelijke initiatieven. Zie voor een uitsplitsing hoofdstuk 1.

"Wij zijn niet zodanig georganiseerd dat we de hele dag met vrijwilligers kunnen draaien. Terwijl dat wel een vraag is vanuit de gemeente." (initiatiefnemer)

"Ik ben voor een participatiebudget. Minder subsidie aan grote instellingen en meer geld voor initiatieven. Voor burgerinitiatieven zou meer ruimte moeten zijn." (raadslid)

Wat we niet hebben gevonden is een beleid of set van uitgangspunten waarop grotere initiatieven worden beoordeeld om wel of niet gefinancierd te worden. De kleinere initiatieven kunnen gebruik maken van Wijkwensen waar hun idee wordt beoordeeld door andere bewoners. Wat we tegenkomen in veel interviews is dat

veel initiatieven een behoefte hebben aan een fysieke ruimte om hun activiteiten uit te kunnen voeren.

"Er zijn een hoop projecten die opgezet worden voor hoogopgeleiden blanke mensen. Met het project Vogelnest willen we niet dat er projecten komen waar de buurt niks aan heeft. Bijvoorbeeld: een Yogaklas waar alleen maar hoger opgeleide vrouwen aan meedoen of koffie voor 2,70 waarvan ik de naam niet kan uitspreken. Koffie en thee is hier gratis. Nu worden panden gratis uitgedeeld maar er zit wel een kapitalistisch verdienmodel achter, uiteindelijk moet je betalen... Dus uiteindelijk moet je ook aan zo'n yoga klasje meedoen en dure koffie drinken. Ik vind dat je geld toe moet krijgen om een initiatief te kunnen starten. In plaats dat je geld moet betalen. Als initiatiefnemer zet je bijvoorbeeld zo'n (leegstaand) pand weer in de etalage." (bewoner).

Foto 3: Crabbhoeve

Initiatief: Stichting Crabbhoeve. Een bewonersbedrijf dat een laagdrempelige en multifunctionele ontmoetingsplaats exploiteert. Meer informatie: <http://www.crabbhoeve.nl>

Thema 4: Eilandjescultuur hindert samenwerking

Veel geïnterviewden binnen en buiten de gemeentelijke organisatie ervaren dat er versnipperd gewerkt wordt. De gemeentelijke organisatie is nog te vaak een archipel van afzonderlijke eilanden. Maatschappelijke initiatieven houden zich zelden aan de overzichtelijke grenzen van de gemeentelijke organisatie. Zo kan één initiatief bijdragen aan duurzaamheid, innovatie, economische groei en sociale cohesie. De gemeente is daar nog niet goed op ingericht.

"Ik zou willen dat participatie structureel benut wordt, dat is nu niet het geval. 'Participatie kost meer tijd' hoor ik vaker in gesprekken terug. Die tijd verdien je later terug. In de praktijk is het moeite om draagvlak te krijgen binnen de organisatie. Ik wil graag participatie naar binnen halen." (ambtenaar)

"Als ik een bericht krijg van een initiatief probeer ik die te verbinden". (ambtenaar)

"Het is belangrijk dat het topmanagement en stadsbestuurscentrum het belang van participatie uitdragen." (ambtenaar)

"In de ambtelijke organisatie zit nu een goede beweging in deze richting. Het van buiten naar binnen werken zit in de ambtelijke kerncompetenties. Men ziet ook zelf dat het rendeert. Samen met de stad kom je tot betere plannen." (wethouder)

"Ik zie knuffelambtenaren en vastgoedjongens binnen de gemeente. De ene is aardig en de ander is glashard. Die leven in verschillende werelden. De een heeft oog voor maatschappelijke meerwaarde en andere rekent met winst- en verliesrekening." (initiatiefnemer)

Verschillende afdelingen met verschillende culturen en belangen worden door initiatieven aangesproken en moeten plotseling samenwerken, zoals bij de casus de Leefwerf. In dit geval wordt er intern binnen de gemeente tegen muren aangelopen omdat de plannen van het initiatief conflicteren met eerder gemaakte afspraken van een projectontwikkelaar. Dit is frustrerend voor zowel de ambtenaren als initiatiefnemers.

Vanuit verschillende kanten is het belang van een visie op burgerparticipatie benadrukt. Door de communicatieafdeling van de gemeente is al een dergelijke visie geschreven: 'Van overheid naar tussenheid.' Een dergelijke visie kan meer helderheid geven over verwachtingen, rollen, principes en spelregels zoals bijvoorbeeld:

- erken als gemeentelijke organisatie initiatieven als overlegpartner en investeer tijd hierin,
- een grootschalig initiatief moet inzichtelijk maken welke steun en weerstand er bestaat,
- betrek op grotere schaal andere groepen dan alleen de hoger opgeleiden bij initiatieven,
- betrek eerder de verschillende diensten en perspectieven binnen de gemeente bij een grootschalig initiatief.

<http://democraticchallenge.nl/experiment/dordt-aan-zet-met-placemaking/>
<https://www.bewonersaanzet.nl>

Thema 5: Gemeenteraadsleden zoeken naar rol

Hoe werken raad, college, ambtenaren en bewoners samen om Dordrecht sterker en mooier te maken? Wat is de positie van de raad en van afzonderlijke raadsleden? Moet je bij de start van een dialoog heldere kaders stellen? Of moet je juist niet teveel vooraf regelen en vooral veel ruimte en vertrouwen geven? Moeten raadsleden zorgen voor verbindingen tussen de beleidsmakers? Andere vragen hebben te maken met de verhouding tussen de participatieve democratie en de representatieve democratie. Hoe weet je dat een initiatief breed gedragen wordt en voorziet in een maatschappelijke behoefte? Hoe ver durf je als raad te gaan bij het overdragen van zeggenschap en verantwoordelijkheid aan wijken en aan initiatieven? Er is geen eenduidig antwoord op deze vraag te geven. Vanuit verschillende perspectieven zijn verschillende probleemdefinities en oplossingsrichtingen te formuleren over de rol van de raad in burgerparticipatie.

"Ik vind het lastig om mijn rol te bepalen als raadslid. Ik wil niet te populistisch zijn richting initiatiefnemers want het moet wel een meerwaarde hebben voor de stad." (raadslid)

"Voor raadsleden is het van belang dat ze enthousiasme blijven tonen, dit heeft ons erg geholpen". (initiatiefnemer)

"Soms zou ik wel een grotere rol willen hebben. Bijvoorbeeld bij het ontwikkelen van het Vrieseplein. Een initiatiefnemer kan het niet zo stadsbreed en integraal overzien als wij dat kunnen. Wij als raadsleden kunnen beter het geheel overzien en afwegingen maken." (raadslid)

"Vorig jaar hebben we een excursie gedaan met raadsleden. Dat was hartstikke nuttig. Dan leer je elkaar veel beter kennen en krijg je meer inzicht voor elkaars wereld. Tijdens de excursies snappen we elkaar beter". (ambtenaar)

"We hebben Placemaking, Dordt Aan Zet, Right To Challenge, de Rode Loper, dit onderzoek, maar als we echt naar een hoger niveau willen, zullen we de politieke cultuur moeten veranderen. We moeten successen tonen. De juiste mensen aantrekken en behouden in de organisatie. En in de organisatie vastleggen dat

je beloond wordt als het lukt, in plaats van afgestraft als je een risico neemt.”
(raadslid)

De meest genoemde rollen van de gemeenteraad zijn:

- Bemiddelen en motiveren. Raadsleden bemiddelen soms tussen initiatiefnemers en gemeentelijke organisatie. Initiatiefnemers worden dan door raadsleden op weg geholpen binnen de gemeentelijke organisatie.
- Borgen algemeen belang. *'Soms moet je het als raad opnemen voor de zwijgende meerderheid.'* Raadsleden kunnen als democratisch gelegitimeerd orgaan een afweging maken welke initiatieven steun verdienen.
- Ombudsfunctie/laatste redmiddel. Initiatiefnemers stappen naar raadsleden wanneer ze vast lopen in - en soms met - de gemeentelijke organisatie. In dat laatste geval heeft de gemeenteraad een 'hoger beroep functie'. Dat kan soms werken voor complexe initiatieven die een integrale blik nodig hebben. Raadsleden zijn in staat om voorbij de beleidskokers te kijken.

Initiatief: Resto VanHarte Dordrecht. Een stichting met tientallen restaurants in het land om eenzaamheid tegen te gaan voor uiteenlopende doelgroepen. Meer informatie:

<https://www.restovanharte.nl/onze-restos/adressen/dordrecht>

Foto 4: Resto Van Harte Dordrecht

3.Enkele cases

Onderstaande cases zijn bewust beknopt beschreven. Via de websites van de initiatieven is meer informatie te vinden.

Burgerinitiatief Leefwerf de Biesbosch

Initiatiefnemers zijn vanaf 2013 aan het werk om in de Zuidelijke insteekhaven een drijvende community te realiseren waarbij varend erfgoed een nieuwe bestemming krijgt in wonen, werken en recreëren. De Leefwerf wordt door duurzame technieken zelfvoorzienend en er ontstaat een wisselwerking tussen wal en schip. Op de Leefwerf komen ook culturele en educatieve activiteiten en een openbaar drijvend park.

In 2013 is er een initiatiefplan opgesteld als onderdeel van Dordtzaam, een haalbaarheidsstudie is in 2014 gesubsidieerd en afgerond. Subsidie is voor het plan toegezegd door de provincie in 2014. In 2015 zijn er handtekeningen opgehaald om co-financiering aan te vragen bij de gemeente. De co-financiering is niet verkregen en financiering van de provincie werd teruggetrokken door overschreden deadlines. In 2016 is een officieel burgerinitiatief ingediend bij de gemeenteraad en een nieuw verzoek voor financiering bij de provincie neergelegd. Dit is onder voorwaarde van co-financiering van de gemeente Dordrecht toegezegd. Eind november 2016 is besloten door de gemeenteraad om dit initiatief ook financieel te steunen. Meer informatie is te vinden op: www.leefwerfdebiesbosch.nl

Perspectief van een initiatiefnemer: *'Ik ben de afgelopen jaren tientallen uren per week met dit initiatief bezig geweest. Het zou in mijn ogen een co-creatie moeten zijn. De samenwerking ging in het begin heel goed met de gemeente. Ik heb het gevoel dat op de achtergrond er meer belangen meespelen van de gemeente zoals geheime afspraken met de projectontwikkelaar. Hier wordt geen duidelijkheid over gegeven. De communicatie verloopt stroef nadat er nieuwe ambtenaren bij het initiatief betrokken zijn. Soms is het erg frustrerend want je wilt samen de stad mooier en duurzamer maken. En ik zou zo graag gewoon een keer dankjewel horen. Niet alleen voor mijzelf, maar voor alle mensen en*

organisaties die met zoveel liefde werken aan de versterking van onze maritieme en culturele identiteit. Het gaat nu wel de goede kant op, alleen pas als alles geformaliseerd is kan ik spreken van een succes. Zekerheid voor alles!’

Perspectief van een ambtenaar: *‘Toen ik twee jaar geleden hierin stapte werd ik geconfronteerd met verwachtingen die in het verleden waren gewekt en die we niet konden waarmaken. Het proces zat toen aardig vast. Toen is een onafhankelijk bureau aan de slag gegaan om de plussen en minnen van verschillende initiatieven en plannen naast elkaar te zetten. Op basis van dat onderzoek konden we eindelijk een afgewogen besluit nemen. En hebben we besloten om het initiatief Leefwerf ook financieel te steunen. Dat besluit ligt nu voor aan de gemeenteraad omdat het bekostigd moet worden uit de post onvoorziene kosten van de stad.’*

Een van de oorzaken van de moeizame gang van zaken is dat het een grootschalig initiatief betreft waarbij de gemeentelijke organisatie geconfronteerd wordt met een aantal uitdagingen zoals:

- Hoe om te gaan met de andere belangen in de stad? Zoals de bewoners van de woonwijken die bezwaar hebben tegen dit initiatief of andere initiatiefnemers?
- Wat is de status met de bestaande afspraken tussen de gemeente en projectontwikkelaar, en hoe om te gaan met veranderingen en nieuwe inzichten?
- Hoe ga je als organisatie om met een initiatief dat verschillende beleidsterreinen bestrijkt zoals duurzaamheid, economie, cultuur, onderwijs en openbare ruimte?

Initiatief stichting DOOR

Stichting DOOR is een bottom-up initiatief van bewoners, een creatieve broedplaats op de Voorstraat 142-144. Wat begon als een idee voor een kunstetage groeide al gauw uit tot een plek waar onbekend talent nieuwe initiatieven kon lanceren. DOOR kent binnen haar concept verschillende initiatieven en geeft invulling aan de participatiemaatschappij. Hieronder zijn twee initiatieven die binnen DOOR plaatsvinden uitgelicht.

Freegan Kitchen

Dit initiatief is een van de meest succesvolle avonden bij DOOR. Op de maandag wordt met een groep vrijwilligers een driegangen-diner gekookt vanuit overtollig voedsel dat opgehaald wordt bij de weekendmarkt en bakkers.

DOOR|OPEN

Een podium dat in januari 2016 is gestart uit de behoefte uit de stad aan een laagdrempelig podium voor beginnende artiesten. Initiatiefnemers zijn dit podium gestart op de voorwaarde die DOOR stelde dat er genoeg draagvlak was onder de vrijwilligers. Dit betekende ook dat er voldoende vrijwilligers zich hadden aangemeld om zo'n initiatief iedere week te kunnen draaien.

Binnen een organisatie als DOOR die werkt met vrijwilligers is er geen duidelijk business model en loop je al gauw tegen problemen aan. Het wekelijkse podium vergt veel organisatie. Hoe stuur je een vrijwilligersgroep aan, hoe pak je het vrijwilligersbeleid op en hoe werk je met een bottom-up organisatie? Als initiatiefnemer moet je samenwerken met andere initiatiefnemers en partijen wil je een initiatief willen laten slagen. De grootste uitdaging is hoe je een initiatief zoals DOOR kan professionaliseren. Hier is wellicht een rol voor de gemeente weggelegd als verbinder met relevante partijen.

Perspectief initiatiefnemer:

De grote vraag is hoe de participatiemaatschappij kan inspelen op deze initiatieven zoals DOOR. Vaak worden de initiatieven nog vergeleken met kleine bedrijfjes. Initiatieven proberen het hoofd boven water te houden en iedere maand de huurkosten en andere lasten te betalen. Het feit dat deze onderneming gebaseerd is op de inzet van vrijwilligers maakt dat dit soort initiatieven nog gezien worden als een speelbal en als een kaarthuis in elkaar kunnen vallen als bijvoorbeeld een vrijwilliger die zich veel inzet plotseling wegvalt.

DOOR is blij met de kans dat ze in zo'n mooi pand hun kunsten mogen vertonen en hebben een groot bereik aan mensen die hun bijdrage willen

leveren aan de stad en hun omgeving. De waarde die dit oplevert is vaak niet uit te drukken in geld maar in maatschappelijke waarde. Mensen die bij DOOR komen doen hier nieuwe contacten, ervaringen en ideeën op wat zorgt dat ze een zinvolle daginvulling hebben en meer kans maken op de reguliere arbeidsmarkt. De vraag is: Wat kan de gemeente hierin voor ons betekenen?

Inzichten en lessen uit de twee bovenstaande casussen:

- Het zijn beiden grootschalige initiatieven. Met grootschalige initiatieven bedoelen we hier initiatieven die door hun omvang of impact verschillende belangen raken. Deze initiatieven zijn vaak te herkennen doordat ze op verschillende manieren met de beleidsafdelingen van de gemeente te maken hebben. Het gaat bijvoorbeeld bij De Leefwerf niet alleen om ruimtelijke ordening, maar ook om het behouden van historisch erfgoed. DOOR had bijvoorbeeld als cultureel initiatief verschillende vergunningen nodig om te kunnen starten. Hierdoor is er intern bij de gemeente meer afstemming nodig.
- Door de omvang en impact van deze initiatieven raken ze andere belangen in de stad. Zo is bijvoorbeeld niet elke inwoner van Dordrecht het eens met een initiatief als De Leefwerf. In het geval van De Leefwerf neemt de gemeenteraad uiteindelijk het besluit om het initiatief te steunen en gedeeltelijk te financieren. Daarmee wordt expliciet door de gemeenteraad het belang van De Leefwerf erkend boven andere belangen. De vraag voor de toekomst is wie er verantwoordelijk is voor het inzichtelijk maken van de verschillende belangen. Is dat de gemeente? De initiatiefnemer? De raad? Wanneer de belangen afgewogen worden, wordt dat op dit moment gedaan door de gemeenteraad.
- Er wordt een groot beroep door de initiatiefnemers gedaan op de adaptieve en improvisatie vaardigheden van gemeente in het algemeen en de betrokken ambtenaar in het bijzonder. Dit komt omdat het verloop van initiatieven niet is te voorspellen. Omdat er gewerkt wordt met vrijwilligers, er verschillende partners (met eigen agenda's) betrokken zijn en ongebaande paden bewandeld worden zijn de logische vervolgstappen niet te plannen. Het emergente karakter van initiatieven past niet bij de 'planning and control' cyclus

en werkwijze van de gemeente. De Leefwerf had bijvoorbeeld financiering bij de provincie georganiseerd. Het lijkt erop dat de gemeente in deze niet snel genoeg kon handelen om een passend antwoord hierop te formuleren. Hiermee is veel vertraging en frustratie veroorzaakt.

Foto 5: Café DOOR

4. Bevindingen

1. Er gebeurt veel in Dordrecht op het gebied van burgerparticipatie. De gemeente Dordrecht heeft een zekere *track record* op dit gebied met o.a. 'Burgers aan Zet' en 'Bewoners aan Zet'. Dordrecht heeft daarmee ook bij andere gemeenten een reputatie opgebouwd als een stad waar interessante dingen gebeuren op het gebied van burgerparticipatie.
2. Enerzijds gaat het hierbij om vormen van burgerparticipatie die door de gemeente zijn ingezet. Voorbeelden daarvan zijn Dordt aan zet, Placemaking, opstellen wijkagenda, Dordtse Ruimte en 'Uw wijk in beweging'. Anderzijds gaat het om maatschappelijke initiatieven die uit bewoners zelf voortkomen. Voorbeelden hiervan zijn Stichting Crabbehoeve, E-Wheels Dordrecht, Bewonersinitiatief Indus, Groeituinen/Patersweg, Vogelnest, stichting DOOR, Resto VanHarte, Platform Duurzaam Dordrecht, Jongerenraad Dordrecht, Dordtzaam en Stichting de Stad. Vaak zijn het mengvormen als Wijkwensen en Participatiebestek waarbij juist in de wisselwerking tussen gemeente en bewoners en soms bedrijven nieuwe initiatieven ontstaan. Hierbij lokt de gemeente nieuwe initiatieven uit door bijvoorbeeld ruimte te bieden, budget open te stellen of partijen aan elkaar te koppelen.
3. Burgerparticipatie vindt plaats vanuit verschillende motieven. Regelmatig is er de wens om in samenspraak met burgers beter beleid te maken. Soms vormen bezuinigingen de achtergrond voor de gemeente om bewoners te activeren. Ook bewoners hebben verschillende motieven. Zij willen met hun bijdrage of initiatief de stad mooier en beter maken. Soms willen ze daarbij taken van de overheid overnemen en/of er een inkomen mee verdienen.
4. Uit verschillende onderzoeken/evaluaties blijkt dat de mensen die betrokken zijn bij door de gemeente geïnitieerde participatieprocessen in Dordrecht (bewoners, ambtenaren, bestuurders) overwegend positief zijn over de aanpak en uitkomst. Tegelijkertijd willen burgers vaker betrokken worden bij de

totstandkoming van gemeentelijke plannen en vinden ze dat bewoners meer invloed moeten hebben op datgene wat de gemeente doet.

5. De ervaringen van initiatiefnemers met de gemeente Dordrecht zijn wisselend. Sommige bewoners worden actief gesteund, terwijl anderen naar eigen zeggen 'van het kastje naar de muur worden gestuurd'. Initiatiefnemers ervaren regelmatig gebrek aan waardering voor hun inspanningen voor de publieke zaak. De ondersteuning door ambtenaren is sterk persoonsafhankelijk.
6. Binnen de gemeentelijke organisatie heeft burgerparticipatie inmiddels voorzichtig wortel geschoten. Vanuit verschillende diensten worden vormen van participatie ingezet of uitgelokt. Er is enige mate van borging binnen de organisatie, er vinden leerprocessen plaats via o.a. Placemaking en deelname aan Democratic Challenge. Een aantal bestuurders en leidinggevendenden heeft zich actief gecommitteerd; daarnaast lijkt een groeiende groep ambtenaren intrinsiek gemotiveerd te zijn om hier een succes van te maken.

Bijlagen

1. Verantwoording
2. Erkentelijkheid
3. Bloemlezing participatie gemeente Dordrecht
4. Vragenlijst Burgerparticipatie Dordrecht
5. Geraadpleegde documenten

Verantwoording

De adviezen en aanbevelingen zijn tot stand gekomen dankzij de inzichten en ervaringen van meer dan 40 initiatiefnemers, ambtenaren, college- en raadsleden. De lokale onderzoekers hebben hier een speciale rol ingespeeld door vanuit hun Dordtse perspectief collega-initiatiefnemers, raadsleden en ambtenaren te bevragen. Op een bijeenkomst waar deze verschillende 'bloedgroepen' bijeenkwamen zijn de adviezen en conclusies gevormd. Dit rapport en de conclusies en aanbevelingen zijn gebaseerd op drie pijlers:

- Interviews (30) met bewoners, raadsleden, wethouders en ambtenaren
- Documentonderzoek, beschikbare evaluaties en raadsinformatie
- Bijeenkomsten (4) met kernspelers

De vragen voor de interviews zijn opgesteld met hulp van het werk van Smith (Democratic Innovations: Designing Institutions for Citizen Participation, 2009). Smith beoordeelt de democratische innovatie van initiatieven op basis van een aantal criteria: Inclusiviteit, Controle op besluitvorming, Gewogen belangenafweging, Transparantie, Effectiviteit en Overdraagbaarheid. (G. Smith, Democratic Innovations. Designing Institutions for Citizen Participation). Een initiatief is bijvoorbeeld inclusiever wanneer er meer diverse sociale groepen bewoners participeren. Achterliggende vragen volgens Smith zijn: Wie heeft het recht om te participeren binnen het initiatief? Is iedereen welkom of worden er ex- en impliciet mensen niet toegelaten? En hoeveel moeite wordt gedaan om andere sociale groepen te betrekken?

De belangrijkste uitkomsten en voorlopige conclusies en aanbevelingen zijn via een vragenlijst bij de betrokken actoren getoetst. Op deze wijze kregen we zicht welke conclusies en aanbevelingen op een breed draagvlak konden rekenen. We hebben er bewust voor gekozen om een relatief compact eindrapport te maken. Daarmee is het onmogelijk om recht te doen aan de rijkdom aan ervaringen, observaties, ideeën en inzichten uit de interviews en bijeenkomsten. Toch hebben we omwille van redenen van bruikbaarheid en impact hiervoor gekozen.

We danken de Rekenkamercommissie Dordrecht voor het vertrouwen en voor het lef om ook nieuwe wegen te beproeven (inzet burgeronderzoekers, Caleidoscoop, Kralenspel).

Voorts spreken we graag hier onze erkentelijkheid uit naar alle initiatiefnemers en bewoners, alle raadsleden, wethouders en ambtenaren die een bijdrage hebben geleverd aan dit onderzoek. We hebben het met genoeg gedaan en waren onder de indruk van de wil van alle betrokken actoren om van Dordrecht een nog mooiere stad te maken. Er zit een plezierige energie in deze stad en het is het waard om die energie te koesteren en verder te mobiliseren.

Rense Bos

Guido Enthoven

Erkentelijkheid

De volgende personen hebben bijgedragen aan dit onderzoek. Hierbij spreken we onze grote erkentelijkheid uit voor alle observaties, ideeën en inzichten.

Burgeronderzoekers:

- Elio Barone
- Thirza Monster
- Rozanne Verhoeven

Geïnterviewden

- Ifor Schrauwen
- Melissa Pang
- Rick Naaktgeboren
- Linde de Jong
- Theo Oostenrijk
- Jacqueline van den Bergh
- Jacoline de Heer
- Arnoud Overbeeke
- Donnie Greve
- Heleen Kromkamp
- Maarten Burggraaf
- Lieke Wernsen
- Miriam Lindemans
- Paul Bezemer
- Paul Tiebosch
- Koen van Dijk
- Anneke van Veen
- Piet Sleeking
- Rinette Reynvaan

Deelnemers bijeenkomst ambtenaren 28 juni 2016

- Marius Bakx
- Pieter van den Berg
- Henk van Gurp
- Mariska Kien
- Jan Willem Schuurman
- Fokke Visser

Deelnemers bijeenkomst gemeenteraadsleden en commissieleden 13 september 2016

- Anet van Bekhoven
- Jan Willem Boersma
- Donnie Greve
- Kitty Kruger

- Leny Kuhlemeier
- Inge Mous
- Johan Reumers

Aanmeldingslijst Caleidoscoop 3 november 2016

- Henk van Gurp
- Mariska Kien
- Anne-Marie Verbeek
- Jan Jansen
- Ifor Schrauwen
- Riet Duykers
- Tony Bruys
- Arnoud Overbeeke
- Pleun Punt
- Kitty Kruger
- Jacoline de Heer
- Marius Bakx
- Rene van Antwerpen
- Joke van Edenburg
- Nelleke de Smoker
- Jacqueline v.d. Bergh
- Marco Stam
- Vanessa Bernhart
- Saskia den Ouden
- Peter v.d. Linden
- Linde de Jong
- Koen van Dijk
- Mariska Wagner
- Jan Dirk Costeris
- Elio Barone
- Maarten Burggraaf
- Donny Greve
- Heleen Kromkamp
- William Nederpelt
- Jan Willem Boersma
- Wilco Scheurwater
- Karin Meijer
- Jeroen Kerseboom
- Coen Cransveld

Deelnemers Kralenspel 15 november 2016

- Sven Meijers
- Lot Vegter
- Karin Meijer
- Jeroen Kerseboom
- Coen Cransveld
- Marius Bakx
- Linde de Jong
- Mattijs Taanman
- Nanne Dodde
- Roel in 't Veld

BLOEMLEZING PARTICIPATIE GEMEENTE DORDRECHT

Participatie

Een Quick Scan participatie (2015) en de Begroting 2015 en Begroting 2016 vormen de basis voor deze bloemlezing van participatieprojecten, samengesteld door de gemeente Dordrecht.

In 2015 zijn we gestart met de ontwikkeling van een **participatiebestek**. Zo hebben we ervaringen opgedaan in de participatiepilot in de wijken Wielwijk, Crabbehof en Zuidhoven. In 2016 gaat het participatiebestek zelf van start. In dit participatiebestek wil de gemeente taken op het vlak van participatie van bewoners en ondernemers bij het beheer van de openbare ruimte deels laten uitvoeren door een aannemer. Het huidige bestek is toegespitst op groenbeheer. Naast het groenbeheer valt ook het legen en schoonhouden van afvalbakken en het verwijderen van zwerfafval (uit groen en water) onder het takenpakket. De aannemer dient in het participatiebestek zelf invulling te geven aan het stimuleren en in stand houden van bewonersparticipatie.

Bewonersinitiatief Indus: In 2013 zijn we gestart met een project, waarbij de bewoners van de Indus het onderhoud in het openbare gebied voor het grootste gedeelte zelf uitvoeren. Voor deze werkzaamheden worden zij betaald, niet in geld maar in de vorm van o.a. aanpassingen in de buurt en bijdrages bij buurtactiviteiten ter stimulering van de saamhorigheid. Het beschikbare bedrag stellen we vast aan de hand van de inschrijving op het integrale bestek van de aannemer in de wijk. In 2016 onderzoeken we of deze vorm van samenwerking ook in andere gebieden mogelijk is.

Intensiveren participatie: We gaan bewoners en bedrijven uitdagen op andere vlakken meer verantwoordelijk te nemen voor hun openbare ruimte. Hiervoor stellen we kaders op en creëren we handzame instrumenten voor participatie. Specifiek voor zwerfafval hebben we € 130.000 per jaar beschikbaar gekregen van het Afvalfonds. Dit geld zetten we in voor het vergroten van participatie, preventie en ondersteuning van initiatieven.

In 2015 zijn we begonnen met de methode placemaking. Met **placemaking** stellen we behoeften van gebruikers en andere belanghebbenden centraal. We passen deze methode verder toe onder de naam "**Dordt aan Zet**". Dit doen we met een aantal concrete (herbestravings)projecten in de openbare ruimte. Al bij de start van het project formuleren we samen met de belanghebbenden de probleemstelling, waarbij we alle beschikbare informatie over het gebied met hen delen. Daarna maken we samen een gedragen plan. Doel is de gebruikswaarde van de openbare ruimte te maximaliseren. Doordat belanghebbenden veel zeggenschap hebben over de inrichting, gaan gebruikers de openbare ruimte zien als maatschappelijk eigendom, verwachten wij. Dit bevordert de betrokkenheid bij de plek, wat aan de basis staat van andere vormen van participatie. De afgelopen jaren hebben op buurtniveau diverse methoden van co-creatie plaatsgevonden. Met de geselecteerde projecten gaan we co-creatie toepassen op wijkniveau. Vrieseplein, Damplein en omgeving Winkelcentrum Crabbehof (kan nog veranderen) vervullen een wijkfunctie, waar een groot scala aan belangen spelen.

"Stimuleren tijdelijke initiatieven: We nodigen de stad uit om met initiatieven te komen en begeleiden deze. We houden een databank van beschikbare braakliggende gronden bij en brengen deze onder de aandacht van potentiële initiatiefnemers" (Begroting 2015).

De wijk is de plek om op de menselijke maat te organiseren. Niet meer zorgen voor, maar zorgen dat mensen zich verantwoordelijkheden kunnen toe-eigenen. Loslaten, co-creatie, samenspraak en meebeslissen zijn begrippen die hierbij horen. Bewoners aan zet en **Wijkwensen** worden hierbij als methode en instrument ingezet om burgerinitiatieven te stimuleren en te faciliteren. We ontwikkelen nieuwe manieren om bewonersinitiatieven te stimuleren en faciliteren (o.a. Right to Challenge, Dordt aan Zet (voorheen Placemaking)).

Met behulp van een quick scan (**Straatkubus**) worden buurten gescreend op leefbaarheid. Samen met bewoners en maatschappelijke organisaties, zoals woningbouwcorporaties, zorginstellingen en de politie worden de scans geanalyseerd en worden er maximaal 3 wijkopgaven geformuleerd en uitgevoerd. Kennis van de wijk, zorgen voor continuïteit, overzicht en het aanspreekbaar zijn, schakelen van buiten naar binnen en het verbinden van partijen is hierbij een voorwaarde.

Opstellen en realiseren wijkagenda: Op basis van o.a. de vitaliteitscans, gebiedsscan extramuralisering, uitkomsten ventielafels, wijkvisies, ervaring van partners én bewoners gaan we gezamenlijk een compacte wijkagenda voor 2016/2017 opstellen en de hierin genoemde speerpunten uitvoeren. Kennis van de wijk, zorgen voor continuïteit, overzicht en het aanspreekbaar zijn, schakelen van buiten naar binnen en het verbinden van partijen is bij het opstellen van de wijkagenda een voorwaarde.

Ondersteunen initiatieven ondernemers: "Ook zijn we bereid tot cofinanciering van het initiatief voor een vervolg op het succesvolle evenement 'Dordt Pakt Uit'. Wij doen dit omdat het samenwerking tussen ondernemers bevordert" (Begroting 2015).

Belangrijk onderdeel in de organisatieontwikkeling van Stadsontwikkeling is **de Rode Loper**. We willen ruimte bieden voor ondernemers door te ontslakken en netwerken te bieden. Gaat met name ook over de houding en het gedrag dat hiervoor nodig is.

'Right to Challenge': Hierover is een motie aangenomen door de Gemeenteraad. Kort samengevat geeft het 'Right to Challenge' organisaties, clubs en verenigingen het recht mee te doen in een aanbesteding van overheidstaken. Voorbeelden hiervan zijn het exploiteren van wijkcentra, het beheren van openbaar groen, het beheren van zwembaden of het aanbieden van ouderenvervoer.

Bewoners aan Zet is inmiddels een vertrouwde werkwijze binnen onze organisatie. We willen het eigenaarschap van problemen én oplossingen bij inwoners houden. Onze houding verschuift van "wat wij doen is goed", naar "wat wilt u dat wij doen"?

Volgen van negen etalageprojecten: Begin 2015 hebben we met negen initiatiefnemers gesproken over de voortgang van hun initiatief. De initiatiefnemers hebben ons waardevolle feedback gegeven over onze werkwijze en de mogelijkheden om beter in te spelen op initiatieven van buiten. Initiatiefnemers vragen om één contactpersoon binnen de ambtelijke organisatie. Daarnaast is het volgens initiatiefnemers van belang dat we denken vanuit het maatschappelijk rendement van initiatieven. Verder vinden ze het belangrijk dat we ons bewust zijn van het feit dat grote veranderingen vaak klein beginnen. Ze vragen ons hun initiatieven praktisch te ondersteunen door onder andere regelruimte en/of een financiële bijdrage. In 2016 blijven we de etalageprojecten volgen.

Aan de slag met de **Focusgroep Participatie**: Door het gesprek met de focusgroep willen we ook de verhalen achter de cijfers rond participatie boven tafel krijgen. De verhalen helpen ons om onze samenwerking met bewoners, ondernemers en andere organisaties te verbeteren. Daar hoort bij dat we hen betrekken bij het beleid dat we maken en de uitvoering daarvan, maar ook dat we snel en duidelijk reageren op initiatieven van anderen. Er nemen 17 bewoners deel aan de focusgroep Participatie. Zij hebben zich aangemeld via de monitor communicatie en bestuur. De 'focusgroep Participatie' is voor ons een belangrijke aanvulling op andere onderzoeken. De meeste onderzoeken vragen naar de mate van tevredenheid of een rapportcijfer. In 2016 komt de focusgroep naar verwachting twee keer bij elkaar. Het onderwerp voor deze bijeenkomsten wordt bepaald in overleg met de deelnemers van de focusgroep. De bijeenkomsten worden begeleid door het OCD.

Met Dordt aan Zet doen we mee aan de **Democratic Challenge** van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK). Via de Democratic Challenge wil BZK de lokale democratie vernieuwen. Bij Dordt aan Zet (voorheen Placemaking) krijgt dit heel concreet vorm. Met de belanghebbenden doorlopen we een zorgvuldig proces. We brengen stapsgewijs belangen, knelpunten en mogelijke oplossingsrichtingen in kaart. Daarnaast laten we belanghebbenden meebeslissen over de uiteindelijke inrichting van de openbare ruimte. Tot slot maken we ook afspraken over de bijdrage die belanghebbenden leveren aan het beheer en onderhoud.

Over participatie **communiceren** we in veel vormen. Denk aan de wijkkranten, die zes keer per jaar verschijnen in iedere wijk, aan de wijkwebsites, de wijknieuwsbrieven, www.bewonersaanzet.nl en www.dordtseruimte.nl.

Op dinsdag 29 maart 2016 heeft de gemeenteraad ingestemd met het voorstel om gedurende een jaar een pilot te doen met het onlinediscussieplatform **Argu**. De technische voorbereidingen zijn inmiddels zo goed als afgerond.

Consultingkids". Verfrissende oplossingen voor volwassen vraagstukken gebaseerd op inspirerende ideeën van kinderen." Dordtse basisschoolkinderen zijn o.a. aan de slag gegaan met een jeugd- en met een duurzaamheidsvraagstuk.

De Maatschappelijke AEX laat ook nog 10 initiatieven in Dordrecht zien, zowel van bewoners als vanuit de gemeente:

- Drechtse Stroom. Initiatief om in 2030 energieneutraal te worden als Dordrecht.
- Drechtse Wind. Ambitie om windmolens te realiseren.
- Repair Cafe Sterrenburg. Biedt de mogelijkheid om spullen te laten repareren door vrijwilligers.
- Platform Duurzaamheid Dordrecht. Paraplu voor initiatieven en geeft gevraagd en ongevraagd advies over duurzaamheid.
- Migrant Development Association M.D.A. West-Afrika. Een initiatief om legale en illegale immigranten te ondersteunen.
- Stichting 50+ Drechtsteden werkt. Initiatief waar deelnemers elkaar helpen op weg naar betaalde of maatschappelijke arbeid.
- Wolkbreukbestendige stad. Initiatief van gemeente om met bewoners anders te kijken naar omgang met water.
- Stichting rond uit Dordrecht. Initiatief voor vergroting van de bekendheid van de Drechtsteden.
- De Hooizolder. Initiatief om kinderen dicht bij hun huis te laten buitenspelen.

- Drechtstadsboer, Stichting Steunpunt. Initiatief om te werken aan StadsLandgoed Dubbeldam, een participatieboerderij, regionale voedselhub en het voedselbewustzijn te vergroten.

VRAGENLIJST BURGERPARTICIPATIE DORDRECHT

Hieronder zijn een aantal vragen en stellingen opgenomen die betrekking hebben op burgerparticipatie in Dordrecht. Deze vragen zijn geformuleerd op basis van de interviews en de evaluatierapporten. De vragenlijsten zijn ingevuld tijdens de Caleidoscoopbijeenkomst van 3 november 2016. In totaal hebben 25 mensen de vragenlijst ingevuld, waarvan 16 bewoners of initiatiefnemers, 5 raadsleden en 4 ambtenaren. Tussen haakjes staat het aantal uitgebrachte stemmen, in groen gearceerd het meest voorkomende antwoord.

1 . Bewoners en initiatiefnemers uit de stad worden door de gemeente goed geholpen en ondersteund bij de realisatie van hun plannen.

Sterk mee eens (2)	Eens (6)	Neutraal (10)	Oneens (6)	Sterk mee oneens (1)	Geen mening/nvt
--------------------	----------	---------------	------------	----------------------	-----------------

2 . Initiatieven als speeltuintjes en groenvoorzieningen worden vaak omarmd, maar als het om grotere initiatieven gaat die verschillende beleidskokers raken, dan gaat het vaak mis.

Sterk mee eens (4)	Eens (15)	Neutraal (2)	Oneens (1)	Sterk mee oneens (1)	Geen mening (2)
--------------------	-----------	--------------	------------	----------------------	-----------------

3 . De gemeente Dordrecht moet 1% van haar budget vrijmaken voor maatschappelijke initiatieven.

Sterk mee eens (6)	Eens (13)	Neutraal (3)	Oneens (3)	Sterk mee oneens	Geen mening/nvt
--------------------	-----------	--------------	------------	------------------	-----------------

4 . Kleinschalige initiatieven moeten anders behandeld worden dan grootschalige initiatieven.

Sterk mee eens (5)	Eens (10)	Neutraal (3)	Oneens (6)	Sterk mee oneens	Geen mening (1)
--------------------	-----------	--------------	------------	------------------	-----------------

5 . In navolging van Londen moet Dordrecht gaan werken met coöperatieve wijkraden die voor de helft bestaan uit gemeenteraadsleden en voor de helft uit wijkbewoners. Deels via loting geselecteerd. Politici en bewoners krijgen zo in gelijke mate zeggenschap.

Sterk mee eens (2)	Eens (12)	Neutraal (4)	Oneens (3)	Sterk mee oneens (1)	Geen mening (3)
--------------------	-----------	--------------	------------	----------------------	-----------------

6 . Vaak blijft participatie beperkt tot hoger opgeleiden. De uitdaging is om op grotere schaal andere groepen te betrekken.

Sterk mee eens (7)	Eens (14)	Neutraal (3)	Oneens (3)	Sterk mee oneens	Geen mening/nvt
--------------------	-----------	--------------	------------	------------------	-----------------

7 . De gemeentelijke organisatie moet integrale teams vormen rondom initiatieven, waarbij ambtenaren van verschillende diensten en initiatiefnemers samenwerken (EHBI, Eerste Hulp Bij Initiatieven). Wijs één accounthouder aan vanuit de gemeente die als oliemannetje fungeert.

Sterk mee eens (11)	Eens (13)	Neutraal	Oneens	Sterk mee oneens	Geen mening/nvt
---------------------	-----------	----------	--------	------------------	-----------------

8 De gemeente Dordrecht moet op veel grotere schaal zaken maatschappelijk aanbesteden (bijvoorbeeld werktoeleiding, groenbeheer, etc).

Sterk mee eens (4)	Eens (8)	Neutraal (4)	Oneens (6)	Sterk mee oneens	Geen mening (3)
--------------------	----------	--------------	------------	------------------	-----------------

9 . Investeer extra in bijzondere aanpakken en iconprojecten op het gebied van burgerparticipatie.

Sterk mee eens (9)	Eens (11)	Neutraal (2)	Oneens (3)	Sterk mee oneens	Geen mening/nvt
--------------------	-----------	--------------	------------	------------------	-----------------

10 . Bij de volgende gemeenteraadsverkiezingen moet de gemeente haar bewoners ook vragen zich uit te spreken over vijf grote kwesties in de stad.

Sterk mee eens (4)	Eens (10)	Neutraal (2)	Oneens (6)	Sterk mee oneens (1)	Geen mening (1)
--------------------	-----------	--------------	------------	----------------------	-----------------

14 . Elk initiatief moet gelijk behandeld worden.

Sterk mee eens (2)	Eens (8)	Neutraal (2)	Oneens (11)	Sterk mee oneens (2)	Geen mening/nvt
--------------------	----------	--------------	-------------	----------------------	-----------------

15 . De gemeente moet initiatiefnemers erkennen als overlegpartner en *tijd* investeren in de begeleiding.

Sterk mee eens (9)	Eens (13)	Neutraal (3)	Oneens	Sterk mee oneens	Geen mening/nvt
--------------------	-----------	--------------	--------	------------------	-----------------

16. De gemeente moet initiatiefnemers erkennen als overlegpartner en *geld* investeren in de begeleiding.

Sterk mee eens (5)	Eens (11)	Neutraal (8)	Oneens (1)	Sterk mee oneens	Geen mening/nvt
--------------------	-----------	--------------	------------	------------------	-----------------

17. Iedere wijk in Dordrecht moet het recht hebben om twee keer per jaar met financiële steun van de gemeente een wijkenquête uit te zetten.

Sterk mee eens	Eens (5)	Neutraal (8)	Oneens (9)	Sterk mee oneens (2)	Geen mening (1)
----------------	----------	--------------	------------	----------------------	-----------------

18 . Binnen nu en een jaar moet de gemeente Dordrecht in samenspraak met bewoners een duidelijke visie over burgerparticipatie maken.

Sterk mee eens (8)	Eens (13)	Neutraal (1)	Oneens (2)	Sterk mee oneens (1)	Geen mening/nvt
--------------------	-----------	--------------	------------	----------------------	-----------------

19 . De gemeente Dordrecht moet participatie mogelijk maken in alle fasen van de beleidscyclus: agendering, planvorming, besluitvorming, uitvoering en leren.

Sterk mee eens (3)	Eens (16)	Neutraal (2)	Oneens (2)	Sterk mee oneens (2)	Geen mening/nvt
--------------------	-----------	--------------	------------	----------------------	-----------------

20 . Elk grootschalig initiatief moet inzichtelijk maken welke steun en weerstand er bestaat.

Sterk mee eens (4)	Eens (16)	Neutraal (5)	Oneens	Sterk mee oneens	Geen mening/nvt
--------------------	-----------	--------------	--------	------------------	-----------------

22 . De redenen waarom besloten wordt om een initiatief wel of niet te financieren zijn duidelijk.

Sterk mee eens (5)	Eens (5)	Neutraal (2)	Oneens (10)	Sterk mee oneens (2)	Geen mening (1)
--------------------	----------	--------------	-------------	----------------------	-----------------

24 . Grootschalige initiatieven moeten bij voorkeur worden geadopteerd door een of meerdere raadsleden.

Sterk mee eens (3)	Eens (9)	Neutraal (5)	Oneens (5)	Sterk mee oneens (1)	Geen mening (2)
--------------------	----------	--------------	------------	----------------------	-----------------

25 . Betrek eerder en pro-actief verschillende diensten/perspectieven (o.a. juridisch) binnen de gemeente bij een grootschalig initiatief.

Sterk mee eens (4)	Eens (16)	Neutraal (3)	Oneens	Sterk mee oneens	Geen mening (1)
--------------------	-----------	--------------	--------	------------------	-----------------

GERAADPLEEGDE DOCUMENTEN

1. Gemeente Dordrecht, college van B&W, Raadsinformatie evaluatie Bewoners aan Zet, 16 april 2013
2. Gemeente Dordrecht, college van B&W, Raadsinformatie inzake Evaluatie BegrotingsWijzer, 29 maart 2011
3. Onderzoekcentrum Drechtsteden, drs. J.M.A. Schalk, drs. M.C.A. Bakx, Bewoners aan Zet, Dordtse bewonersparticipatie-projecten onderzocht, januari 2013
4. Gemeente Dordrecht, SBC Advies, E. Weststeijn, J. Smits, Burgers aan Zet! Evaluatie van de twee experimenten met buurtbudgetten in Nieuw Krispijn en Stadspolder, december 2010
5. Onderzoekcentrum Drechtsteden, drs. J.H. van Laarhoven, drs. L.M.A. Bastiaansen, drs. A.L.C. Leijs, Evaluatie collegeprogramma 2010-2014, Programma Bestuur en Samenwerking, november 2013
6. Onderzoekcentrum Drechtsteden, drs. J.M.A. Schalk, Evaluatie bezuinigingskeuzes, augustus 2013
7. Gemeente Dordrecht, SBC, E. Weststeijn, Evaluatie BegrotingsWijzer, 26 januari 2011
8. Onderzoekcentrum Drechtsteden, drs. J.M.A. Schalk, Monitor Communicatie en Bestuur 2015 Drechtsteden, oktober 2015
9. Gemeente Dordrecht, SBC Advies, Jan Willem Schuurman, Marius Bakx, Bloemlezing participatie, 18 mei 2016
10. Gemeente Dordrecht, college van B&W, Raadsinformatie inzake stand van zaken Right to Challenge, 12 juli 2016

Gemeente Dordrecht

Spuiboulevard 300

Postbus 8

3300 AA Dordrecht

www.dordrecht.nl

DORDRECHT

